

[Dit document is onderdeel van de publicatie De families Boekooy & Stouten.
Zie voor de verzamelde gegevens over mijn voorouders <https://familiesporen.wordpress.com/>.]

De families Boekooy & Stouten

Genealogisch onderzoek naar de voorouders van Pietje Poptie

K.J.F. van Veen

Boekooy & Stouten

*Good reader, blame not the
wrytter for that, that is
missing in this booke is
not his faulte.
What he hath founde .....
as near as possybell he
coulde, he hath set downe.*

From an old English Parish Register - 1592 - ^{A)}

*Whakapapa ... whanau & tipuna
(Maori)
Mijn genealogie ... familie & voorouders*

Leiden, 2016

Colofon

Uitgave & vormgeving: K.J.F. van Veen

Eerste druk Leiden, 1998

Deze voor internet bewerkte versie van de eerste druk Oosterbeek, 2016

Toelichting voor internet bewerkte versie

Voor een betere leesbaarheid op internet is het lettertype uit de eerste druk hier omgezet in Calibri 10. Deze versie bevat tekstuele correcties en aanvullingen. Vanwege de omvang van het oorspronkelijke bestand (441 pagina's), zijn nauwverwante groepen voorouders in afzonderlijke bestanden ondergebracht. Zo ook deze inleiding met literatuur en bronvermeldingen, de kwartierstaten en het hoofdstuk Statistiek. Om die reden is de inhoudsopgave nu per bestand opgedeeld en daarin opgenomen. Gekopieerde afbeeldingen van slechte kwaliteit en blanco pagina's zijn weggelaten. Waar mogelijk, zullen betere foto's op de website verschijnen. Tot slot zijn enkele privacygevoelige details verwijderd.

Alle aanvullingen, opmerkingen en opbouwende kritiek via het contactformulier op de website www.familiesporen.wordpress.com worden op prijs gesteld.

Hierbij wil ik iedereen bedanken die mij tijdens deze queeste heeft geholpen, in het bijzonder de medewerkers van het Gemeentearchief Leiden. Daarnaast zou dit boek zonder de overgenomen teksten en afbeeldingen, waarvoor vriendelijk toestemming is verleend, niet compleet zijn geweest.

Copyright: ©2016, K.J.F. van Veen, Oosterbeek.

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag zonder voorafgaande toestemming van de uitgever worden overgenomen.

In de loop der jaren hebben mijn ouders mij, door het vertellen van verhalen uit hun jeugd en de verhalen die zij van hun ouders hoorden, al een eerste indruk van onze recente familiegeschiedenis gegeven. Dat maakte nieuwsgierig naar meer. Diverse malen heb ik gedacht dat het interessant zou zijn om mijn voorouders eens te zoeken, maar het kwam er nooit van. Totdat ik mij begin 1995 ter voorbereiding van een reis naar onder andere Polynesië verdiepte in de daar vroeger gedragen tatoeages. In bepaalde gevallen zeggen deze tatoeages iets over de afkomst en stam van de drager. Als ik daar iemand vragen over wilde stellen, dan mocht ik toch eerst wel eens zorgen dat ik iets meer over mijn eigen afstamming wist. Dus ging ik daadwerkelijk op zoek.

Dezelfde kwesties waar ik al langer benieuwd naar was, kwamen tevoorschijn en zij vormen nu de hoofdvragen van dit onderzoek:

- a. Wie waren mijn voorouders?
- b. Wat deden ze (beroep, nevenfuncties)?
- c. Waar kwamen zij oorspronkelijk vandaan (uit welke plaats, in welk land)?
- d. Woonden er voorouders in Leiden, ten tijde van het beleg en ontzet van de stad in 1574?
- e. Wat is er waar van het verhaal dat één van de Poptie's (bed-overgrootvader van moederszijde?) beroofd en vermoord is?

De laatste vraag wordt niet in dit boek beantwoord, omdat die een andere dan de hier besproken families betreft. Hoe het met de rest van de antwoorden gesteld is, kunt u hierna lezen.

Het is in 1995 een zeer mooie reis geworden, maar van dat tatoeage-onderzoek kwam weinig terecht. Wie had echter kunnen voorzien dat die afstammingskwestie in een soort levenswerk zou ontaarden?

Leiden, september 1998

Inhoudsopgave inleiding Boekooy & Stouten

Inleiding	pag.	6
- De eerste stap	pag.	6
- Verloop van het onderzoek en werkwijze	pag.	6
- De toekomstplannen	pag.	7
- De gezinsbeschrijvingen	pag.	8
- Juridisch en verouderd taalgebruik (woordenlijst)	pag.	9
- Leiden, stad van vluchtelingen	pag.	10
- De Leidse textielnijverheid en de families Boekooy & Stouten	pag.	14
- Levenskans in vroeger eeuwen	pag.	20
- De kerk, de schout en de schepenen	pag.	22
Boekooy & Stouten, plaatsen van herkomst buiten Leiden	pag.	23
Alfabetische lijst van voorouderlijke echtparen	pag.	25
Verwanten Boekooy tot in de twintigste eeuw	pag.	28
Verwanten Stouten tot in de twintigste eeuw	pa.	31
Bronvermelding (noten in tekst)	pag.	35
Geraadpleegde en aanbevolen literatuur	pag.	36

Inleiding

Generatie 00	M. van Veen en K.J.F. van Veen
Generatie 01	J. van Veen* & P. Bredewold
Generatie 02	Bredewold** & Van der Steen
Generatie 03	Van der Steen*** & Poptie***
Generatie 04	Poptie & Boekooy
Generatie 05	Poptie & van Wijk*** Boekooy & Stouten

* Van Veen: voorouders uit Delft en de Bollenstreek. In Leiden vanaf circa 1840.

** Bredewold: voorouders uit Zwolle en Duitsland. In Leiden deels vanaf circa 1800.

*** Van der Steen, Poptie en Van Wijk: drie karakteristieke Leidse families met voorouders uit Frankrijk, België, Duitsland en Engeland plus een paar verdwaalde Hollanders.

De eerste stap

In juni 1995 heb ik allereerst op een zondag bij mijn ouders polshoogte genomen. Wie mijn opa's en oma's waren weet ik wel. Maar bij het oprakelen van mijn grootouders' voornamen liet mijn familie kennis het al afweten. Mijn ouders konden die wel noemen en daarbij kwamen gelijk verhalen los. Veel verder terug in de tijd dan circa 1875 kwamen ook zij niet. Toch was het begin er. Daarnaast verschenen familie-advertenties, bidprentjes en andere relikwieën op tafel waarmee ik goed aan de slag kon. Thuisgekomen heb ik een gezinskaart opgezet die als standaardformulier fungeerde waarop ik de gegevens kon verwerken. Op dat moment had ik nog geen computer, maar ruim een half jaar later, na heel wat bezoeken aan het archief, kon ik echt niet meer zonder.

In archieven zie je ruwweg twee soorten beginners. Namelijk mensen die het na een paar bezoeken voor gezien houden en mensen die in de ban van hun voorgeschiedenis raken en als een verslaafde minimaal één maal per week naar een archief toe moeten. Het laat zich raden wat mij overkwam. De eerste maanden waarin ik in sneltreinvaart de ene na de andere voorouder vond, deden in niets onder voor een ontdekkingsreis. Herhaaldelijk heb ik met hartkloppingen en een (vast nogal stompzinige) grijns van oor tot oor naar akten van wéér een nieuw ontdekt voorouderlijk paar zitten glunderen. Ach ja.

Verloop van het onderzoek en werkwijze

Aan de hand van de bij mijn ouders verkregen informatie heb ik om te beginnen bij het Centraal Bureau voor Genealogie (CBG) een persoonskaart van mijn vaders' ouders opgevraagd. Tevens kon ik daar flink wat data uit de doop-/trouw-/begraafregisters (dtb) en bevolkingsregisters tot 1810 verzamelen. Verder bezit het CBG een grote collectie bidprentjes, allerhande familieadvertenties, dossiers met uiteenlopende informatie en publicaties over zeer veel families in Nederland. Toen die bronnen voorlopig even uitgeput raakten, heb ik het onderzoek voortgezet in het Gemeente Archief van Leiden (GAL). Het archief van de stad Leiden, in de Gouden Eeuw na Amsterdam de grootste stad van de republiek, is zeer omvangrijk en gevarieerd. Daarnaast heb ik enkele andere archieven in plaatsen van herkomst bezocht, zoals Gouda, Delft, Enkhuizen en Amsterdam.

Aanvankelijk werkte ik nog tegelijkertijd aan alle andere familietakken, maar dat werd weldra te onoverzichtelijk. Ik heb eerst (voorlopig) de families Van Veen en Bredewold plus aanhang terzijde gelegd. Daarmee is namelijk veel onderzoek buiten Leiden gemoeid. Het spitwerk ging verder met de overgebleven familie Van der Steen (zie bovenstaand schema) en de familie Poptie. Uit-

eindelijk schoot het onderzoek naar de aan Poptie verwante takken Boekooy en Stouten het snelste op.

Inmiddels heb ik de gezinskaarten van de overige takken eveneens redelijk ver uitgewerkt en tevens de Poptie's "opgezocht" in Sedan zelf, het stadje in de Franse Ardennen waar ze vandaan komen. Er zullen echter nog enkele reizen naar diverse landen aan te pas komen, voordat alles "voltooid" is.

Standaard heb ik gezocht naar alle dtb-gegevens van de gezinsleden (ouders en kinderen), de doopgetuigen bij de kleinkinderen, informatie van de Weeskamer en gegevens over huizenbezit. Ik heb ook gekeken of de leden in de indices van Civiele Zaken en het Criminele Vonnisboek voorkwamen, en of zij in bevolkingsregisters genoteerd waren. In geval van twijfel over bijvoorbeeld ouders heb ik structureel alle mogelijke personen nagetrokken. Met name getuigen zijn zeer belangrijk gebleken voor de betrouwbaarheid van vermeende verwantschap. Naast de bovengenoemde redelijk voor de hand liggende bronnen, heb ik ook enkele andere stukken die om aandacht vroegen nagetrokken, zoals een lijst van bedeeden in 1795.

In mei 1997 was ik wel zover dat ik maar eens aan de tekst van het Boekooy/Stouten boek moest beginnen. Ik wilde alleen nog even een paar nieuw ontdekte bronnen in het GAL natrekken ...

Afijn, van het één kwam het ander en voordat ik het wist was het al september, toen ik wederom de gegevens als "voorlopig compleet" beschouwde. Tenslotte is een onderzoek als dit nooit af, maar je moet toch ergens een grens trekken. De winter lag al in het verschiet en dat is een mooi jaargetijde om aan een boek te werken.

Op de gezinskaarten van het lopende onderzoek heb ik steeds de gegevens in een vaste volgorde gegroepeerd om iets vlot terug te kunnen vinden en te zien of een onderdeel compleet is. Op de gezinskaarten in het boek heb ik echter zoveel mogelijk een chronologisch verhaal neergezet. Hierdoor ontstonden soms heel andere invalshoeken, wat weer tot vragen leidde. Daarom ben ik tot het allerlaatste moment blijven zoeken naar meer details. Sterker, de laatste bladzijden moesten nog uit de printer rollen, toen de eerste nagekomen aantekeningen alweer klaar lagen om in het verhaal verweven te worden.

Ik heb de Boekooy- en de Stouten-takken pas gesplitst terwijl ik reeds aan de tekst voor dit boek werkte. Te zijner tijd komt de Stouten-tak ook nog eens in zijn geheel aan de orde bij de familie Van der Steen. Door de Stouten's apart te zetten, is een herhaling overbodig en kan een verwijzing naar dit deel straks volstaan.

De toekomstplannen

Dit Boekooy/Stouten-boek is de eerste van een reeks. Sinds september 1997 heb ik ook weer verder gewerkt aan de overige familietakken. De Poptie-tak is nu eveneens zeer uitgedijd. Met name de familie van Jansje van Wijk, vrouw van de vijfde Poptie generatie is een verhaal apart, dus is een eigen deel op zijn plaats. Tot haar familie behoren de oprichters van de bij oudere Leidenaren vast wel bekende dekenfabrieken van de Gebroeders Van Wijk. Met deze splitsing wil ik ook het duidelijk Franse karakter van de familie Poptie en hun verwanten benadrukken.

Het tweede boek, dat geheel gewijd zal worden aan de familie Van Wijk, is sinds kort in bewerking. Wat de familie Poptie betreft ben ik, op enkele recent ontdekte bronnen en bezoeken aan het buitenland na, zo goed als klaar. Zelfs zijn er aanwijzingen voor het eerder genoemde verhaal boven water gekomen. Het toekomstige derde boek gaat over deze familie. Waarschijnlijk ga ik daarna verder met de Van der Steen-tak en behandel ik als laatsten de overige families Van Veen, Bredewold/Reinke en al hun aanverwanten. Mogelijk zal ik tussentijds een aanvulling op eerder verschenen werk maken.

Ik hoop ten zeerste dat ik in meerdere opzichten in staat zal blijven dit "levenswerk" en meerjarigenplan af te maken!

Voor alle duidelijkheid: uiteraard wil ik alle onderzoeksgegevens graag beschikbaar stellen voor anderen. Aangezien ik zeer veel tijd en de nodige pecunia in dit omvangrijke onderzoek steek, zult u vast begrijpen dat ik daarmee echter wacht totdat ik ze zelf in boekvorm aan kan bieden.

De gezinsbeschrijvingen

De manier waarop ik de gezinnen presenteer, wijkt enigszins af van wat in andere genealogische boeken gebruikelijk is. Vóór alles wilde ik mijn voorouders als mensen van vlees en bloed neerzetten, niet als “nummer 13282” in een stamreeks. Daarom heb ik gekozen voor een chronologische opzet van volgorde en verhaal. De eerste die vanaf mijn overgrootmoeder gezien bekend werd, was Jansje Boekooy, daarna pas haar ouders en grootouders. Van onderaf volgen de gezinsbeschrijvingen de lijn van de kwartierstaatschema's. Zo gaat het van het heden terug naar het verleden. De gezinsbeschrijvingen zelf zijn eveneens chronologisch, in die zin dat ze ontstaan met het huwelijk van de ouders, waarna de geboorten van de kinderen volgen en ruim twintig jaar later weer hun huwelijken, et cetera.

Evenzeer is het belangrijk om in een oogwenk de structuur van het gezin te kunnen doorzien. Een verslag in verhaalvorm verhuult dat juist een beetje. Daarom heb ik het eerste deel van mijn standaard-gezinskaarten aangepast en dat bovenaan elk hoofdstuk gezet. Dit gedeelte vereist een korte toelichting.

Generatienummering. De nummering begint bij mijn ouders met 01, grootouders zijn generatie 02, overgrootouders generatie 03, bed-overgrootouders generatie 04, et cetera.

Naam:	Meestal de spelwijze bij huwelijk of de dan gangbare schrijfwijze. (Zie hierna meer.)
Geboren:	Voor 1812: de doopdatum (geboorte enkele dagen daarvoor) tenzij geboortedatum expliciet in een bron genoemd is; na 1812: de geboortedatum.
Overleden:	Voor 1812: de week waarin iemand begraven werd, tenzij de exacte overlijdensdatum bekend is, na 1812: de overlijdensdatum.
Adres:	Altijd in Leiden, tenzij anders vermeld. Straatnamen staan in oorspronkelijke spelling.
Beroep:	Bij vrouw staat standaard huisvrouw. De meeste vrouwen zullen bijverdiend hebben met bijvoorbeeld spinnen. Wederom in oorspronkelijke spelling.
Vader:	Spreekt voor zich, moeder idem.
Huwelijk:	Meestal de kerkelijke ondertrouw (vond circa drie weken voor het huwelijk plaats).
Kinderen:	Van het voorouderlijke paar zelf. De kinderen uit andere huwelijken staan apart vermeld. Het <u>onderstreepte</u> kind zet de reeks voort.
[tekst]	Een gegeven uit andermans onderzoek, niet zelf gezien.

Een heel enkele keer staan hier data tussen van bronnen die ik in de beschrijving heb weggelaten.

Overigens heb ik een aversie tegen het consequent spellen van een naam in de tekst. Ten eerste is dat totaal niet realistisch gebleken en ten tweede wijzigden namen in de loop der eeuwen wezenlijk. Een Boekooy is een Du Bucquoy of een Bekooi, net zoals een Stoute een Hardy is. De om praktische redenen aangebrachte eenheid van spelling in de totaalindex is daarom volstrekt onwerkkelijk.

Wat de rest van de tekst in verhaalstijl betreft, verdienen de volgende tekens en codes aandacht.

[tekst] in een akte	eigen opmerking, toevoeging.
<i>cursief</i> in een akte	woord is niet goed leesbaar, gegeven onzeker.
f in een akte	oude schrijfwijze voor letter s.
(...) of ...	een deel van de tekst uit een akte weggelaten.
(aant.: tekst)	in archiefklapper door een onbekende toegevoegde aantekening.
w.s. / n.v.t.	waarschijnlijk / niet van toepassing (geen bloedverwantschap).
GAL / CBG	Gemeente Archief Leiden / Centraal Bureau voor Genealogie (Den Haag).
KO / RI-register	kerkelijke ondertrouw / “Raadhuis-inteeken register” (voor schepenen).
RK / NH	Rooms Katholiek / Neder Duijts, gereformeerd of Nederlands Hervormd.
HK / PK / MK / LK	Hooglandse kerk / Pieterskerk / Marekerk / Lootskerk. (Hervormd)
WK / Z	Waalse (Vrouwen-) kerk / rooms katholieke kerk “De Zon”.

PB / VB / Bw   Papegaaijs Bolwerk / Valken Bolwerk / Bolwerk (begraafplaatsen aan de stadswal).
 * / x / †   geboortedatum / trouwdatum / overlijdensdatum.

De geboorte-, trouw- en overlijdensakten na 1811 heb ik gewoonlijk ingekort en de standaardzinnen zijn enigszins aangepast om langdradige herhalingen te vermijden. Dit geldt ook voor de standaard formuleringen in voogdijregelingen. Daarentegen is de spelling van de gegevens zoveel mogelijk letterlijk overgenomen.

De trouwakte van het ouderlijk paar zelf staat steeds omkaderd weergegeven. Voor de overzichtelijkheid gaat een korte opsomming van alle huwelijken van de kinderen vooraf aan hun trouwakten of ondertrouwinschrijvingen. Om een beeld van het gezin te geven, gezien door de ogen van de ouders, staan ook de trouwakten vermeld van de zoon of dochter die de lijn verder voortzet.

In hoegenaamd alle trouwakten van kinderen heb ik nadere gegevens van de aangetrouwde partij weggelaten. Binnen dit onderzoek heb ik mij steeds gericht op de *directe bloedverwanten*: vaders, moeders, broers en zussen. Alleen als de familienaam van de aangehuwde persoon in één van mijn andere familietakken ook voorkomt, zijn meer gegevens overgenomen. Om dezelfde reden heb ik onbekende doopgetuigen bij kleinkinderen weggelaten. De daarbij genoemde getuigen dienen vooral een soort bewijs om de band tussen de familieleden te bevestigen.

Voor de leesbaarheid en afperking van gegevens zijn bepaalde onderzoekdetails vaak achterwege gelaten. Dit betreffen meestal meldingen als "Bonboek n.v.t." en gegevens van zijtakken. Aangezien dit boek onderdeel van een serie is, staan hier al verwijzingen naar nog te schrijven boeken over de rest van de familie (zoals de Poptie- en de Van der Steen-takken)

Juridisch en verouderd taalgebruik

@ / @no	en / anno.	
f 10:5:2	tien guldens, vijf stuivers en 2 penningen.	
Aanspreker/ bidder	persoon die familie en vrienden van een overledenen ter begrafenis nodigt, diens dood aan de huizen aanzegt, met de bediening van de begrafenis belast is.	
Attestatie	formele verklaring omtrent feit of toedracht.	
Bode met de roede	ambtenaar bij gedwongen verkoop.	
Bulster	zak waarin het bed zit, strozak.	
Cessie	vrijwillig afstand doen van goederen door een schuldenaar ten behoeve van zijn crediteuren om gijzeling te voorkomen.	
Comparant	hij die voor een notaris, rechter enz. verschijnt om een akte op te laten maken, zich verantwoordt.	(compt.)
Commensaal	kostganger.	
Competent	(- van ouderdom) handelingsbekwame leeftijd.	
Condemneren	veroordelen.	
Custingbrief	ook: weefrentebrief, hypothecaire schuldverklaringen	(custbr:)
Declaratoir	rechtsverklarende uitspraak van een rechter.	
Deposant	hij die deponeert.	(dept.)
Gecaff.	= gecaffeerd = cassenen? = vernietigen (van een hypotheekbrief).	
Halve bedde	(broer of zus van halve bedde) halfbroer, halfzus.	
Loco	plaatsvervangend.	
Meu(t)je, moei	tante.	
Reis/rijs	keer, bijvoorbeeld de eerste maal dat iets gebeurd is.	
Rendant	hij die in een rekeningprocedure rekening en verantwoording doet of moet afleggen.	
Repudiatie	verwerping van een erfenis, opheffing wettelijke verbintenis, weigering om een schuld te betalen.	
Requirant	het vorderen van een veroordeling of strafoplegging door het Openbaar Ministerie.	(reqt.)
Snaar	gemoedelijke aanduiding voor oud persoon of een oude kennis.	
Solemneel	plechtig.	

Suppliant	iemand die bij een autoriteit een verzoekschrift indient. (suppl.)	
Testateur	iemand die en testament/verklaring op laat stellen.	(test.)

Leiden, stad van vluchtelingen

De twee belangrijkste kenmerken van al mijn Leidse voorouders inclusief de Boekooy- en Stouten- takken, zijn dat zij voor het overgrote deel afstammen van vroeg of laat naar Leiden gevluchte immigranten en dat haast alle familieleden plus aanhang werkten in de textielindustrie. Enkele jaren geleden stond de sleutelstad als toevluchtsoord van verdrevenen en vervolgd door de eeuwen heen, in het teken van het vluchtelingenjaar. In het *Historisch Tijdschrift Holland* nr. 4/5 van oktober 1995^{B)} verscheen onder de kop *Leiden, stad van vluchtelingen*, geschreven door de heer P.J.M. de Baar een artikel over vluchtelingen in Leiden en een onderzoeksverslag over onder meer de familie Stouten. Hieronder staan gedeelten uit de betreffende tekst, (pag. 236-253) waarin een helder beeld geschept is van de algemene leefsituatie van deze mensen in hun tijd. In Deel II Stouten is het stuk over diezelfde familie te vinden.

Leiden, stad van vluchtelingen

(Inleiding en noten hier weggelaten en in enkele gevallen de verouderde spelling aangepast.)

Vluchtelingen in de loop der eeuwen

Als niet stromen van vluchtelingen gedurende de afgelopen eeuwen Leiden uitgekozen hadden als hun veilige toevluchtsoord, dan zou die stad er heel anders hebben uitgezien. Misschien was het dan nu niet veel meer dan een dorp van het formaat Benthuisen of Rijnsaterwoude. In ieder geval zou de binnenstad nooit zo groot en fraai geworden zijn.

Leiden is mede dankzij vluchtelingen groot geworden. Toen in de 18e eeuw de bevolking dramatisch verminderde en Leiden van ooit roemruchte, welvarende textielstad terugzakte tot een provinciestadje dat door een universiteit, wat industrie en een regionale marktfunctie overeind werd gehouden, waren het vooral de uit Duitsland afkomstige "gastarbeiders" die de bevolkingsomvang nog enigszins op peil hielden. Vaak was het in hun herkomstgebieden nog slechter gesteld dan in Holland, zodat zij graag een nieuwe toekomst in Leiden opbouwden. In sommige beroepen, zoals bakkers, schoenmakers, kleermakers en tuinlieden, voerden zij zodanige boventoon, dat het wel eens leek alsof zo'n beroep alleen kon worden uitgeoefend door uit Duitsland afkomstige personen of hun nakomelingen. Bij een lerenbroekenmaker lijkt dat logisch, maar waarom vrijwel alle bakkers een Duitse herkomst hadden valt minder goed te verklaren. Het moge duidelijk zijn dat deze mensen om economische redenen naar Leiden kwamen, niet omdat zij uit hun vaderland moesten vluchten. Het is evenwel vaak niet precies na te gaan of nieuwe Leidenaren hun huis en haard in de steek hadden gelaten omdat zij - om welke reden ook - vervolgd werden, of omdat zij dachten dat Leiden een soort land van melk en honing was, waar vooral de wat meer avontuurlijk aangelegde personen eens wilden gaan kijken en eventueel blijven. Zo zijn heel wat studenten na het voltooien van hun studie in Leiden blijven hangen, vaak buitenlanders met exotische namen, van wie soms nog nakomelingen in Leiden wonen.

Hier zal alleen aandacht worden geschonken aan die groepen buitenlanders waarvan zeker is dat zij als vluchtelingen naar Leiden zijn gekomen. Vrijwel alles wat voor Leiden geldt, gaat overigens ook op voor Holland in liet algemeen, al lagen de accenten weleens iets anders; tal van Hollandse dorpen geven een gelijkend beeld te zien, al waren de mensen met de uitheemse namen daar vaker werkzaam in de landbouw.

De middeleeuwen

In de middeleeuwen groeide Leiden uit van een gehuchtje onder Zoeterwoude tot een voor de begrippen van die tijd flinke stad. In het begin van de 16e eeuw was het zelfs nog enige tijd groter dan Amsterdam en daarmee de grootste stad van Holland. Die groei is niet alleen aan de natuurlijke bevolkingsaanwas te danken, maar vooral aan de vestiging van mensen van elders. In de 13e en 14e eeuw waren het grotendeels Vlamingen die uit gevestigde textielcentra als Ieper naar Leiden kwamen. Zij hebben hier de textielindustrie gebracht, die daarna eeuwenlang het beeld van

Leiden zou bepalen. Vooral sociale onrust schijnt de reden van hun vertrek te zijn geweest en wellicht was ook de politieke situatie (de vele oorlogen tegen de Franse koning en problemen tussen de partijen onderling) een reden om te vertrekken. Over deze immigratiegolf is echter niet veel bekend; met name bestaat onzekerheid over hoeveel personen het ruwweg betrof.

In de loop van de 15e eeuw tot de laatste decennia van de 16e eeuw was de uitwijk naar Leiden niet zo omvangrijk. Eerder het tegendeel: in de 16e eeuw nam de bevolking af door een grote malaise in de textielindustrie, hetgeen vooral na 1566 nog werd verergerd door het vluchten van personen die verdacht werden van protestantse sympathieën. Een van de bekendste is wel de Leidse stadssecretaris Jan van Hout geweest, die het raadzaam vond om het vege lijf te redden door in Embden te gaan wonen. Philips II verdreef met zijn strenge plakaten tegen het protestantisme en met zijn Bloedraad niet alleen Leidenaren, maar vooral Vlamingen uit hun land. Vanuit Vlaanderen was Engeland het dichtstbijzijnde land waar de lange arm van Philips niet meer reikte. Heel wat aanhangers van Calvijn vestigden zich na 1559 in Londen, Norwich, Sandwich, Colchester, Canterbury en andere grote plaatsen in het oosten van Engeland. Deze vluchtelingen drongen al snel het economische leven van die plaatsen binnen en wisten zich soms haas onmisbaar te maken, hetgeen afgunst bij de Engelsen wekte en hen weinig geliefd maakte. De meesten vonden Engeland dan ook niet gastvrij genoeg om zich er definitief te vestigen.

Walen en Vlamingen

Toen na het bekende beleg van 1573-1574 de omvang van de Leidse bevolking door pest en hongersnood van circa 15.000 verminderd bleek te zijn tot circa 9.000, werd het een harde noodzaak buitenstaanders binnen te halen om de economie weer op peil te krijgen. Gezien de bestaande textielindustrie was het vrij logisch dat men allereerst aan ondernemers en werknemers in die branche dacht. Enkele promotiereizen naar Engeland hadden het gewenste effect: de ronselaars keerden met een niet onaanzienlijk aantal wevers, ververs, wolkammers en dergelijke ambachtslieden terug. En waar eenmaal één schaap over de dam is ...

Kwamen de eerste groepen nog via Engeland, door het oprukken van de Spaanse troepen in Vlaanderen en Brabant vluchtten velen rechtstreeks naar Leiden. De Spaanse bevelhebber, de hertog van Parma, gaf alle andersdenkenden ruimschoots de tijd om hun boeltje te pakken en te verdwijnen. Uit textielcentra als Rijssel (nu Lille in Noord-Frankrijk), Hondshoote, Belle, Ieper en Doornik kwam de grote massa naar Leiden, terwijl degenen die Brugge en Gent, maar vooral Brussel en Antwerpen verlieten, met name in Amsterdam terecht kwamen. Vaak waren zij in de koophandel werkzaam geweest en konden ze hun oude vak met behulp van hun oude relaties ogenblikkelijk oppakken. Het lijkt soms alsof er een natuurlijk selectieproces plaatsvond: degenen die in het zuiden in de wolindustrie gewerkt hadden konden in Leiden terecht, terwijl degenen die in de vlasindustrie rond de Schelde en de Leie werkzaam waren geweest in grote aantallen in Haarlem neerstreken, waar de linnenindustrie beter was ontwikkeld.

Het aantal vluchtelingen uit Vlaanderen en omgeving valt moeilijk te schatten, maar loopt zeker in tienduizenden. Vooral van het platteland kwamen er tallozen - vaak nadat soldaten hun huizen hadden platgebrand, hun vee hadden gestolen en de oogst hadden vernield - vrijwel zonder enige bezitting naar hun nieuwe oord. Degenen die uit de steden kwamen waren dikwijls in de gelegenheid hun bezittingen in geld om te zetten en daarmee naar Holland te komen; veelal waren zij degenen die hier vervolgens als ondernemers optraden. De boerinnen van het Vlaamse platteland hadden thuis vaak al een bijverdienste gehad door het spinnen van vooral vlas; in Leiden konden ze nog op de dag van aankomst aan de slag met liet spinnen van wol.

Hele dorpen zijn leeg gestroomd, vooral in Artesië (Artois) en Frans-Vlaanderen: plaatsen als Bondu en Mouveau verhuisden als het ware in hun geheel naar Leiden. Degenen die in Leiden terecht waren gekomen, schreven naar achtergeblevenen dat ze het goed maakten, een redelijke boterham verdienden en hun geloof vrijelijk konden belijden en dat veel familie en kennissen al in

Leiden woonden. De achtergeblevenen bedachten zich dan vaak niet langer en voegden zich bij vrienden en familie in Leiden. Na het vertrek van overtuigde calvinisten en hun meelopers bestond de uitgedunde bevolking van de plaatsen in het zuiden nog slechts uit koningsgetrouwe katholieken, die soms voor een appel en een ei het land en de huizen van de vluchtelingen konden kopen.

De nieuwe Leidenaren brachten de stad een enorme voorspoed en groei, zij het dat de autochtone Leidenaren dezelfde gevoelens van afgunst hadden als de Engelsen. Hun komst zorgde tevens voor nieuwe problemen zoals het volkomen dichtgroeien van de stad binnen de stadsmuren en de sterke vervuiling van het grachtwater door het afvalwater van de industrie. Bovendien waren niet alle Leidenaren ingenomen met de Vlaamse manieren. Vlamingen werden vaak als tweederangsburgers beschouwd; zo maakten zij in de beginjaren na hun komst geen schijn van kans om in het stadsbestuur te komen. Een extra handicap was dat velen Frans spraken waardoor zelfs de stichting van een Waalse kerk nodig was. De aanhang van die kerk groeide in de beginjaren explosief.

De golfvluchtelingen uit het zuiden bleef aanhouden tot ongeveer 1610, al kwamen er later incidenteel nog grote groepen achteraan. Zoals vele vluchtelingen voelden nogal wat Vlamingen een onbedwingbare lust naar "huis" terug te gaan. Bij het sluiten van het Twaalfjarig Bestand (de wapenstilstand in 1609) zal bij velen de hoop opgevlamd zijn dat zij nu in vrede konden terugkeren. Maar deze hoop veranderde in een grote teleurstelling: in het land dat zij al lang geleden hadden verlaten, zat men niet meer op hen te wachten, zeker niet zolang zij hun geloof niet afzwoeren. Vlaanderen was, vergeleken met Holland, een arm land geworden. De realiteit was dan ook dat, indien men nog bezittingen had (doorgaans uit nalatenschappen van familieleden) deze zo snel mogelijk te gelde werden gemaakt en alle banden met de geboortegrond verbroken werden.

Engelsen

Niet alleen uit Artesië en Vlaanderen (en in mindere mate uit de andere Zuid-Nederlandse gewesten) kwamen er vluchtelingen naar Leiden, ook Engeland werd een leverancier van ontheemden. In dat land gaf vooral de politiek van koning Jacobus I daartoe aanleiding. Op religieus gebied toonde hij zich als hoofd van de anglicaanse kerk steeds onbuigzamer en minder tolerant. "Orthodoxe" gelovigen als calvinisten dienden zich onder zijn juk te voegen. Wie dat niet wilde, wist op het laatst nog maar één uitweg: vluchten. In 1609 werd het aantal in Leiden gevestigde Engelse calvinisten zo groot dat het de moeite loonde een aparte Engels gereformeerde gemeente te stichten, met een eigen predikant, kerkeraad en diaconie. In die tijd waren er zelfs twee groepen Engelsen in Leiden, want het groepje dat later zo beroemd zou worden als (mede)stichters van Amerika onder de naam "Pilgrim Fathers", bleef op zichzelf staan. Zij hadden een eigen predikant, John Robinson, die het niet op alle punten eens was met Robert Dury, de door het Leidse stadsbestuur erkende predikant. Het lot dat zoveel vluchtelingen treft, namelijk onderlinge onenigheid in het ballingsoord, bleef dus ook de Engelsen niet bespaard. Het was niet zo verrassend dat een van beide groepen, in dit geval de Pilgrim Fathers, het verstandiger vond om te vertrekken; wie niet meeging naar Amerika, bleef uiteindelijk niets anders over dan zich te voegen bij de andere groep Engelsen in de kerk in het Begijnhof.

De Pilgrim Fathers, zoals het Amerikaanse nageslacht hen zou gaan noemen, waren met name van Nottinghamshire en de steden aan de Engelse oostkust afkomstig. In 1608 vluchtten zij naar Amsterdam, maar door ruzie met andere daar al gevestigde groepen Engelsen vertrokken zij in 1609 naar Leiden. Hier vreesden zij op te gaan in de smeltkroes die Leiden toen was, terwijl hun religieuze idealen hier niet in de praktijk te brengen waren. Met de Mayflower werd de oversteek over de oceaan volbracht, waarna New Plymouth in de latere staat Massachusetts werd gesticht. Uiteindelijk is de invloed van deze Engelse Leidenaren vrij gering geweest. Het aantal huidige Leidenaren dat afstamt van Engelsen uit die tijd is evenwel zeer groot; niet alleen van het geslacht Koet is bekend dat het afstamt van de in Amerika overleden Pilgrim Father Moses Fletcher (en diens met Thomas Coit getrouwde dochter Priscilla), maar vervolgonderzoek heeft aan het licht gebracht dat met name in vrouwelijke lijn heel wat Pilgrims een respectabel Leids nageslacht hebben. Voor president George Bush was het feit dat enkele van zijn voorouders tot de Leidse Pilgrim Fathers behoord hebben, in 1989 aanleiding voor een bezoek aan de stad. Amerikanen zijn doorgaans bijzonder trots op afstamming van deze groep, die zo'n zwaar stempel op de Amerikaanse samenleving heeft gedrukt. Zo is de viering van "Thanksgiving Day" terug te voeren op de eerste dankdag door de Pilgrims, die dat fenomeen in Leiden hadden leren kennen.

Duitse landen

Na België en Engeland zorgde Duitsland voor een stroom vluchtelingen naar Leiden. Tijdens de Dertigjarige Oorlog van 1618 tot 1648 trokken Oostenrijkse, Deense, Zweedse en Franse legers daar onophoudelijk rond, daarbij alles plunderend en verwoestend wat mogelijk was. Waar katholieken, lutheranen en calvinisten elkaar zo op leven en dood bevochten, was het leven van de gewone burger geen stuiver waard. Massa-executies waren dan ook aan de orde van de dag. Dat in zo'n land het klimaat als onleefbaar werd ervaren, zal geen verbazing wekken. Waar kon men beter terecht dan in het welvarende Holland, dat weliswaar ook oorlog voerde, maar dan ver van zijn grenzen of op zee? Holland kon werkvolk gebruiken: van tijd tot tijd klonk er een noodkreet om volk.

De pestepidemie van 1635 vaagde van de Leidse bevolking van 45.000 personen er zo'n 15.000 weg. Binnen enkele jaren was het oude peil echter weer bereikt. In de epidemie van 1655 bezweek zelfs ruim een derde van de bevolking; toch moest reeds drie jaar later worden besloten de stad met de wijk tussen Zuidsingel, Herengracht en Geregracht wegens woningnood uit te breiden! Het zal duidelijk zijn dat een geboortegolf dat niet kon hebben bewerkstelligd.

De vluchtelingen uit Duitsland konden meteen de opengevallen plaatsen achter de weefgetouwen innemen. Een naam als Zaalberg klinkt nu nog bekend in de oren; het is slechts één voorbeeld uit een welhaast onafzienbare massa vluchtelingen. Het waren vooral de arme vluchtelingen uit de Palts die de overigens weinig zachtzinnige Leidse burgemeester Jacob van Brouchoven er toe brachten van zijn immense kapitaal een bedrag apart te zetten waaruit de predikanten een kleine uitkering konden verstrekken. Daardoor konden de vluchtelingen verder trekken of althans enige tijd hun honger stillen. In de register van dit fonds van Van Brouchoven trekt een onafzienbare massa berooiden langs ons geestesoog, van paupers tot ex-predikanten en -burgemeesters, die zich wel heel diep in het stof hebben moeten buigen om hun hand op te houden voor een schamele uitkering. Wanneer men in Duitsland een beroep had uitgeoefend, kon men soms rekenen op medeleven van collega's in Leiden. Rekeningen van gilden onthullen dat aan berooide vakgenoten vaak een gering bedrag van een paar guldens werd gegeven. Soms diende dit bedrag echter als reisgeld, opdat de vluchtelingen zich niet als concurrent in Leiden zouden vestigen. Vluchtelingen zijn nu eenmaal welkom zolang zij een positieve bijdrage kunnen leveren aan de economie; overbodige concurrenten kan iedere gevestigde orde missen als kiespijn.

De komst van al die Duitsers had uiteraard gevolgen. De lutherse gemeente groeide als kool, waardoor de kerk aan de Hooglandsekerkgracht enkele keren vergroot moest worden. In de omgeving van die kerk ontwikkelde zich zelfs een soort getto van louter lutheranen. In een poortje van de gracht naar de Burggracht, de Burchtpoort, woonden bijvoorbeeld vrijwel uitsluitend lutheranen uit Haltern in Westfalen. Er waren ook Duitse calvinisten, die zo in aantal toenamen dat zij een eigen gemeente wilden vormen. Het stadsbestuur voelde daar weinig voor, maar bouwde voor hen wel een kerk, de Hoogduitse kerk aan de Korte Langegracht (nu de Bethlehems kerk aan de Lammermarkt), waar in 1644 een Duitssprekende predikant de eerste dienst leidde. In 1736 hadden de Duitse calvinisten zich dusdanig geassimileerd met de Hollanders, dat de kerk kon worden gesloten.

Hugenoten

Na de Duitsers volgden de Fransen. Daar voerde Zonnekoning Lodewijk XIV een politiek die de uitroeiing van het protestantisme van onder meer de hugenoten ten doel had. Wie zich niet bekeerde kon op strafmaatregelen rekenen. Vooral de inkwartiering van zogenaamde dragonders was gevreesd: de ergste soort en vaak algehele verwoesting van huis en haard. Wie vluchten kon deed dat en vaak in de richting van het gastvrije Holland. Het probleem was echter dan men niet zomaar kon emigreren: de grenzen werden scherp bewaakt en wee degene die gegrepen werd. Helaas was de situatie in het Holland van 1685 wel wat gewijzigd ten opzichte van de gouden tijd daarvoor. De economie ging achteruit, waardoor nieuwe inwoners niet erg welkom waren. Van de vluchtende hugenoten ging daarom een groot aantal door naar Zuid-Afrika en Brandenburg, ofschoon ze in Holland nog wel de zijde-industrie tot grote bloei wisten te brengen.

Heel wat Leidenaars kunnen hun stamboom terugvoeren op deze hugenoten; vooral uit Sedan zijn er velen naar Leiden gekomen. Verder hebben zij niet veel sporen in Leiden nagelaten: zo konden zij zich zonder problemen aansluiten bij de al bestaande Waalse kerk, waar immers Frans de voertaal was. Eind 1685 werd er ten behoeve van de Franse vluchtelingen een grote collecte gehouden, die in Leiden het bedrag van bijna 20.000,- opbracht. Van dit geld werden uitkeringen verzorgd en dankzij de bewaard gebleven registers kunnen we nu nog nagaan welke vluchtelingen hemden, schoenen, vlees en turf kregen en waar zij vandaan kwamen.

Duitse potentaten

In de 18e eeuw kwamen maar weinig mensen naar Leiden om er zich metterwoon te vestigen. Degenen die nog naar het achteruitgaande stadje kwamen, hadden meestal economische motieven. De vluchtelingen van die eeuw gingen blijkbaar liever naar andere steden of landen. Want vluchtelingen bleven komen: zo duldde bijvoorbeeld de bisschop van Salzburg geen protestanten meer in zijn gebied. Deze protestanten bestonden voor een groot deel uit werkers in de zoutmijnen, die na hun vlucht voor het grootste deel een onderkomen in West-Zeeuws Vlaanderen vonden - indien ze de Zeeuwse koorts tenminste overleefden. Niet altijd was vervolging van de aangehangen religie het belangrijkste vluchtmotief. Enkele Duitse vorsten misdroegen zich in de 18e eeuw zozeer, dat velen weg wilden. Zo verkwanselde de potentaat van Hessen bijna de hele jongelingschap aan wie maar gebrek aan militairen had: talloze Hessenaren werden door de Engelsen ingezet tegen de Amerikaanse vrijheidsstrijders en door laatstgenoemden weggevaagd. Ook de vorst van Württemberg, Karel Eugen, trad zo dictatoriaal en gruwelijk op, dat ieder die vluchten kon, dat ook deed. De familielegenden spreken dienaangaande vaak nog boekdelen, zoals die van de familie Emeis, die zich in Leiden vestigde. In die tijd was het in Holland ook niet meer koek en ei. De tachtiger jaren van de 18e eeuw eindigden haast in een burgeroorlog en nu veroorzaakte ons land op zijn beurt vluchtelingen: de patriotten zochten in Frankrijk een veilig heenkomen. Pas in 1795 konden zij weer terugkeren. Toen zij eenmaal terug waren kregen anderen vluchtneigingen, zoals stadhouder Willem V, die zijn heil in Engeland zocht. Wie voor de gruwelen van de Franse Revolutie en later dictator Napoleon wilde vluchten, had in Holland niets te zoeken en ging meestal naar Engeland, dat als toevluchtsoord voor ontheemden min of meer de rol van Nederland overnam. Gedurende de gehele 19e eeuw is het aantal vluchtelingen dat in Leiden kwam wonen niet noemenswaardig. De door pogroms getroffen Poolse en Russische joden, revolutionairen uit de reactionaire Midden-Europese landen en vrijheidsstrijders trokken vaak met andere landverhuizers mee naar Amerika, Australië en Zuid-Afrika.

De Leidse textielnijverheid en de families Boekooy - Stouten

Als er iets kenmerkend is voor de hier volgende Leidse families, dan is het wel hun nauwe band met de textielnijverheid. De levensgeschiedenis van deze mensen kan niet los gezien worden van de productieprocessen van het Leidse laken. Zij waren dag en nacht bezig met weven, verven, scheren, spinnen, etc. Ze woonden tussen andere textielwerkers, dronken samen bier in een vaantje en zaten naast beroepsgenoten in de kerk. Zij vierden aan dezelfde tafel als waaraan de belangrijke reders zaten, een buurtfeest en hun begrafenis werd mede door collega-gildeleden bekostigd. Vandaar dat een goede uitleg over het wel en wee rond het Leidse laken hier prima past. De onderstaande uiteenzetting, bestaande uit overgenomen tekstdelen van *Stof uit het Leidse verleden. Zeven eeuwen textielnijverheid*, o.r.v. J.K.S. Moes en B.M.A. de Vries¹⁾ beantwoordt verderop rijzende vragen.

Het productieproces: van wol tot Leidse lakense stof

In de loop van de lange Leidse textielgeschiedenis veranderde er weliswaar veel in het productieproces door de ontwikkeling van modernere organisatievormen (bijvoorbeeld van huisnijverheid naar fabriekswerk) en de introductie van nieuwe productietechnieken (bijvoorbeeld de spintol, het spinnewiel, de volmolen, de lintmolen, de spinning Jenny de Sulzer weefmachine), maar de hoofdlijn in de bewerking van de wol bleef dezelfde.

Voor de inzichtelijkheid kunnen in het productieproces van wol tot afgewerkte stof vier verschillende hoofdfasen worden onderscheiden: de voorbereiding, het spinnen, het weven en de afwerking, ook wel appretuur genoemd. Hier zou de handel in wol en stoffen nog aan kunnen worden toegevoegd, maar strikt genomen behoort zijn niet tot het productieproces zodat zij hier buiten beschouwing kan blijven.

Zodra de wol - in balen samengebracht of vroeger nog op vellen - in Leiden - per schip of later per vrachtauto - aankwam, werd zij eerst nauwkeurig onderzocht en naar kwaliteit gesorteerd. Deze voorbereiding op het eigenlijke weefproces was van groot belang, want de kwaliteit van de grondstof bepaalde het product dat ervan kon worden gemaakt. Alleen de beste kwaliteiten werden gebruikt voor zuiver wollen stoffen, terwijl de mindere kwaliteiten doorgaans werden gecombineerd met geite-, koe- of zelfs kameelhaar om allerlei mengstoffen te maken, zoals bijvoorbeeld grein.

Na de eerste sortering kregen de wolwassers de wol in handen om eerst het ergste vuil te verwijderen. Zij wassen de grondstof vroeger met de hand in de stadsgrachten, en op het laatst in volautomatische wasmachines. Als vroeger de wol zich nog op de schapenvellen bevond, diende zijn natuurlijk eerst ter verdere bereiding na het wassen van de huid verwijderd te worden. Daarvoor bestonden gespecialiseerde arbeiders, de vachtenploters.

Na het wassen werd de betere kwaliteit wol doorgaans geverfd. Men noemde dit wolverven, omdat de grondstof nog vrijwel niet was bewerkt. Mindere kwaliteiten verfdde men gewoonlijk pas later, nadat de stof was geweven. Dit werd stukverven genoemd, naar het stuk stof dat reeds gereed was. De kleuren van de stoffen waren wegens het modieuze aspect ervan van groot belang voor de waarde van het eindproduct. Het zal dan ook weinig verbazing wekken dat de verwers doorgaans redelijk tot goed betaalde textielarbeiders waren. In de late middeleeuwen waren er al gespecialiseerde rood- en blauwverwers, die meesters waren in vooral het gebruik van plantaardige kleurstoffen. Later, toen de chemie opgang had gemaakt en was doorgedrongen in de moderne, met laboratoria uitgeruste textiel fabrieken, werden er chemische kleurstoffen gebruikt en naast de verwers tevens dessinateurs aangesteld of fraaie kleurencombinaties te ontwerpen. Zodra de wol was gedroogd, vond het kammen ervan plaats. Aangezien de krulhaartjes dikwijls in elkaar waren gedraaid tot klitten, werd de wol vaak eerst nog ingesmeerd met olie of vet. Men noemde dit smouten, wegens het gebruik van dierlijk vet (reuzel) daarvoor. Het kammen of kaarden verliep daarna een stuk gemakkelijker en dat was niet onbelangrijk, want doorgaans werd ook tijdens het kammen nog een onderscheid naar kwaliteit van de grondstof gemaakt. In het algemeen werd de hoogste kwaliteit wol gekamd, vandaar de benaming kamgaren. Aanvankelijk werden de ijzeren kammen bij de bewerking voortdurend verhit om de kortere haartjes zo goed en zo makkelijk mogelijk van de gesmoute massa af te scheiden zonder ze te breken: alleen de lange vezels werden bij de productie van eerste kwaliteit Leids laken gebruikt. De korte haren werden gekaard met behulp van een soort borstels, die in plaats van spits toelopende tanden over staken met weerhaakjes of distels beschikten. De gekaarde wol werd voornamelijk gebruikt voor de fabricage van de gemengde stoffen.

Daarop volgde het spinnen van de wol, om de gesponnen draad daarna ter versteviging te twijnen met een of meerdere ander draden, waarna het garen uiteindelijk op klossen of spoelen werd gewonden. De spoelen gingen naar de wever, zodat er een stuk laken van kon worden gemaakt.

De wevers maakten aanvankelijk, in het huisindustriële productiesysteem, gebruik van getouwen die bijna de hele benedenverdieping van hun wevershuisjes in beslag namen. Later, in de negentiende eeuw, werken zij in fabrieken met door stoomkracht aangedreven weefgetouwen. In de twintigste eeuw, toen elektriciteit als krachtbron werd gebruikt, werden volautomatische weefmachines gebruikt, waarbij de ambachtelijke werkzaamheden van de wever beperkt werden tot het controleren van soms meerdere machines tegelijkertijd. Men hoede dan nog slechts de machines van voldoende garen te voorzien en te controleren of er niets verkeerd ging. Wanneer tijdens het weven een draad brak, diende de wever steeds de eindjes letterlijk aan elkaar te knopen.

Als het stuk was geweven, volgde de fase van de appretuur in het productieproces, waarin de stof werd verstevigd en gereed gemaakt. Allereerst dienden de oneffenheden als gevolg van de knoopjes die de wever had aangebracht om gebroken draden te herstellen, te worden verwijderd door doorgaans vrouwelijke arbeiders, de nopsters of wiedsters. Zij bedienden zich daarbij van scherpe ijzers of messen, daarna werd het laken naar de vullerij gebracht, waar het eerst werd

gereinigd van het laatste achtergebleven vet en vuil om vervolgens in de volkom te worden bewerkt. Door deze bewerking kromp het laken en verviltte het, zodat de draden van schering en inslag vrijwel onzichtbaar werden en er één egale, hechte stof ontstond. Tot het eind van de zestiende eeuw werd het vollen door arbeiders verricht, die daartoe naakt in de kolossale houten volkuipen plaatsnamen en de stof met hun voeten betrapten. Later werden hiervoor volmolens gebruikt, die op hun beurt werden vervangen door stoommachines in de negentiende eeuw en de twintigste eeuw. Vanouds werd voor het vollen van de stof gebruik gemaakt van bijtende stoffen om het gewenste resultaat te verkrijgen: aanvankelijk gebruikte men volaarde, urine en boter aangengeld met water, en recenter werden daarvoor nog hoofdzakelijk chemische preparaten gebruikt. De gevolve stof was er in deze bewerkingsfase niet schoner op geworden en diende daarom weer te worden gewassen.

Na het wassen werd de stof gedroogd. Alleen de afwerking, de zogenaamde droogappretuur, diende dan nog plaats te vinden. Eerst werd de stof geruwd (ook wel: gerouwd). Door het ruwen werd het in de volbewerking glad geworden, vervilte oppervlak van het stuk wederom ruw gemaakt. Daarbij werkte men aanvankelijk met de hand en werden distels gebruikt, die later ook weer werden vervangen door machines. Daarop volgde het scheren van de stof, waardoor de na het ruwen uitstekende haartjes werden afgeschoren en het stuk werd geëgaliseerd. Het produkt was dan bijna gereed. Ten slotte werd de stof geperst en gevouwen, waardoor een glad en glanzend laken gereed was voor de kleermaker.

De tweede bloeiperiode van de Leidse textielnijverheid: ± 1575 tot ± 1675

Na het ontzet in 1574 herstelde de Leidse textielnijverheid zich, eerst geleidelijk, maar later versneld. Leiden werd als symbool van vrijheid een trekpleister voor iedereen die om geloofsredenen of wegens het oorlogsgeweld dat West-Europa teisterde, op de vlucht was geraakt. Het aantal immigranten te Leiden, afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden werd in 1581 geschat op een kwart van de totale Leidse bevolking. In 1582 werd de Zuid-Vlaamse stad Hondshoote, standplaats van de saainijverheid en tevens een centrum van de Reformatie, door de Spanjaarden verwoest. Gevluchte drapeniers en wevers vestigden zich toen in Leiden. De nijverheid werd verder na de val van Antwerpen in 1585 gestimuleerd door nog meer Vlaamse immigranten. Dit waren merendeels saaiwerkers, die nieuwe productietechnieken met zich meenamen en een scherpere ondernemersgeest introduceerden waardoor al spoedig de traditionele dikke lakense stof definitief door de dunnere saaien naar de achtergrond werd gedrongen. Met deze immigratie van vluchtelingen werd voor de Leidse textielnijverheid een nieuwe bloeitijd ingeluid. Het aantal inwoners nam toe van ongeveer 12.000 in 1582 tot 45.000 in 1622. In de jaren van de dertigjarige oorlog (1618 - 1648) vestigden zich naast de aanhoudende stroom Vlamingen ook veel Duitse immigranten in de stad, die vrijwel allen door de Leidse textiel werden aangetrokken. Omstreeks 1630 ving voor de Leidse textielnijverheid een periode van ongekende bloei aan. De keerzijde van de medaille was dat naast vrouwenarbeid ook op vermoedelijk grotere schaal dan voorheen kinderarbeid werd ingeschakeld om de loonkosten bij de productie zo gering mogelijk te houden. Dit vormde zelfs een van de grondslagen van het concurrentievermogen en dus van het succes van de Leidse textielnijverheid in de zeventiende eeuw.

Men sprak van "nieuwe draperie" en de stedelijke overheid haastte zich om nieuwe, daaraan aangepaste keuren uit te vaardigen. Vooral dan zij de saainijverheid ontwikkelde zich in de zeventiende eeuw een tweede bloeiperiode van de Leidse textiel. Naast Engelse wol, die nog slechts op zeer beperkte schaal werd gebruikt, werden in de nieuwe draperie vooral lichtere en goedkopere wolsoorten gebruikt, die afkomstig waren uit Spanje, Biscaye, Pommeren en Schotland. Zij werden ingekocht in Amsterdam, dat toen de belangrijkste wolmarkt van Europa was. Ook de inlandsse wol uit Noord-Holland en Friesland werd toen ten volle benut. De handel was aanvankelijk gericht op Frankrijk, Spanje en Italië, maar breidde zich al spoedig uit tot Duitsland, Polen, Zwitserland en Oost- en West-Indië. De textielnijverheid floreerde en de vraag naar de Leidse wollen stoffen steeg zo snel, dat de kleine drapeniers niet langer in staat bleken eraan te voldoen. De schaal waarop de handel werd uitgeoefend ontwikkelde zich namelijk zodanig, dat daarvoor al spoedig flinke kapitalen waren vereist. Kapitaalkrachtige kooplieden-ondernemers, niet zelden van Vlaamse origine, zoals bijvoorbeeld Pieter de la Court, Adriaen Le Pla of Nicolaes de Hont, namen omstreeks 1630 steeds meer de taken van de drapeniers over, zoals de drapeniers in de veertiende en de vijftiende eeuw de functie van de wantsnijders hadden overgenomen. Deze

kooplieden-ondernemers werden reders genoemd. Aanvankelijk kochten zij de stoffen bij de drapeniers om deze vervolgens verder te verhandelen, doorgaans in het buitenland. Steeds meer werden de voorheen zelfstandige drapeniers als tussenpersoon afhankelijk van de machtige reders. De reders hielden zich naast de handel ook steeds intensiever met de fabricage van laken en grein bezig. In het tweede kwart van de zeventiende eeuw hadden zij hun eigen ateliers (kleine werkplaatsen), weverijen, vollerijen met volmolens en ververijen, en werden daarmee steeds machtiger. Uiteindelijk controleerden de reders het volledige productieproces inclusief de inkoop van de grondstoffen en de verkoop van de wollen stoffen, en ontstond een verticale bedrijfsconcentratie. De stedelijke overheid protesteerde hier niet tegen, want menig reder of aanzienlijk drapenier maakte deel uit van de stadsregering en bovendien voer de stad erdoor de toenemende productie voorlopig wel bij. Het aantal inwoners nam in de eerste helft van de zeventiende eeuw flink toe en de stadsinkomsten groeiden voortdurend.

Voor het eerst sinds de veertiende eeuw moesten de stadsgrenzen door de immigratie en de toenemende welvaart in het begin van de zeventiende eeuw wederom worden uitgelegd. Leiden werd daarmee in de eerste helft van de zeventiende eeuw een van de grootste steden in de Republiek en was tevens het belangrijkste textielcentrum van West-Europa. De eerste stadsuitbreiding vond plaats in 1610, de tweede in 1644 en de derde in 1659. Het toppunt van de zeventiende-eeuwse bloei kan worden gedateerd omstreeks 1670 toen de stad zo'n zestig- á zeventigduizend inwoners telde. Zo'n 35.000 arbeiders, waaronder ongeveer 4.000 wevers, verdienden toen hun dagelijks brood in de textielnijverheid. De productie van saaien stoffen was op dat moment echter al op haar retour. Het hoogtepunt werd bereikt in 1664, toen maar liefst 144.000 stukken werden gefabriceerd.

Een proces van verval, dat de Leidse textielnijverheid al eerder, in de late middeleeuwen te zien had gegeven, herhaalde zich na ongeveer 1675, eerst langzaam, maar later in de achttiende eeuw versneld. De stedelijke overheid heeft getracht met nog strengere voorschriften en protectionistische maatregelen de kwijnende nijverheid te redden, maar het effect daarvan was eerder averechts. De reders voelden zich door de stedelijke keuren in hun ondernemersvrijheid beperkt en tegen de concurrentie uit bijvoorbeeld Aken, Verviers, Eupen (Limburg) en Luik hielpen de protectionistische maatregelen niet afdoende...

Leidse textielarbeid in de zeventiende eeuw

De productie van wollen stoffen had zich in de zeventiende eeuw verder gediversifieerd. Er werden verschillende soorten wollen stoffen gemaakt en binnen de Leidse textielnijverheid bestond een grote variëteit van werkzaamheden. Elk eindproduct was door de handen van veel gespecialiseerde ambachtslieden gegaan. De textielfabricage was een gecompliceerd proces waarin al vroeg sprake was van een verregaande mate van arbeidsdeling. De verschillende takken van de textielnijverheid werden neringen genoemd. Dit waren een soort vakgroepen, die echter fundamenteel verschilden van gilden wegens het automatische lidmaatschap en de zeer beperkte democratische structuur ervan. Alle reders, drapeniers en arbeiders uit een bedrijfstak waren automatisch lid van hun nering. Echter, de reders deelden in de neringen doorgaans de lakens uit. Naast de neringen waren er echter ook enkele ambachtsgilden, zoals het droogscheerdersgilde, het vollersgilde en het wolkammersgilde. Gilden van wevers, spinners of ververs ontbraken. Tot de voornaamste taken van deze gilden behoorde het verlenen van bijstand aan de leden. Ook waren er enkele aan bepaalde beroepsgroepen verbonden "beurzen", die als een soort ziekenfondsen fungeerden. De leden stortten daartoe wekelijks een bepaald bedrag in ruil voor het recht op een uitkering.

De indeling in neringen was gebaseerd op de gebruikte grondstof en genoemd naar de soort stof dat ervan werd gemaakt. Zo waren er een lakenering, een saainering, een baainering, een warpnering, een rasnering, een greinnering, en een fusteiinnering. Iedere nering had een eigen gebouw waar de stedelijke keurmeesters de kwaliteit van de stoffen in het oog hielden en waar alle stoffen passeerden alvorens zij werden verhandeld. Zo waren er in Leiden een saaihal (1583), een fusteiinhal (1587), een rashal (1596), een baaihal (1606), een lakenhal (1614), een warphal (1652) en een greinhal (1653).

Hoewel de textielarbeiders en -arbeidsters net als in de vorige bloeitijd feitelijk in dienst waren van textielondernemers, de drapeniers of de reders, en er in de loop van de zeventiende eeuw langzaam maar zeker steeds meer ateliers of kleine werkplaatsen werden ingericht, werkten de

meeste arbeiders als kleine zelfstandigen thuis. De reders of de drapeniers kochten de ruwe wol in en gaven die als grondstof of halffabriek door aan de verschillende deelbewerkers - wassers, spinners, wevers, nopsters, etc. - die het gewoonlijk tegen stukloon bewerkten. Deze productiewijze staat bekend als het "putting out"-systeem of "Verlag"-systeem.

De lonen waren doorgaans laag en de behuizing van textielwerkers was slecht, maar de meesten konden weinig doen om verbetering in hun situatie te brengen. Van de textielarbeiders vormden de vollers traditioneel de meest roerige groep, maar ook de droogscheerders deden herhaaldelijk van zich spreken. Beide groepen waren geen thuiswerkers. Vooral in voor de textielnijverheid slechtere jaren uitten zij hun ontevredenheid menigmaal in een "leechganghe" of "uetganc", een werkstaking, die doorgaans gepaard ging met het demonstratief gezamenlijk verlaten van de stad. Er zijn al dergelijke vollerstakingen bekend uit 1372, 1391, 1393, 1435, 1443, 1470 en 1478 en ook in de zestiende eeuw en de zeventiende eeuw lieten zij herhaaldelijk van zich horen. Van belang hierbij was dat een meestervoller gewoonlijk zo'n vijf tot zeven vollersknechten in zijn werkplaats aan het werk had, waarbij nauw werd samengewerkt en men gemakkelijker tot georganiseerd verzet kon komen. Bij de andere deelbewerkers van de wol, zoals bijvoorbeeld de wevers, vormde het geringe onderlinge contact tijdens het werk in het overheersende huisindustriële productiesysteem een belemmering om tot collectief verzet te komen. Daar komt nog bij dat de Leidse textielnijverheid strak was georganiseerd en door de gemeentelijke overheid tegen relletjes of stakingen streng werd opgetreden. De eerste grote staking van zo'n 1.000 tot 1.100 Leidse wevers dateert van 1701, toen de ateliers of werkplaatsen in opmars kwamen.

Het bestuur van iedere nering bestond uit rijke textielondernemers en vertegenwoordigers van de Leidse overheid. De overheid oefende via de neringen controle uit op het productieproces en trachtte ook - net als in de middeleeuwse bloeiperiode - in de zeventiende eeuw door middel van de stedelijke keuren de kwaliteit van de producten en daarmee de naam van de stad te garanderen. Deze keuren hadden niet alleen betrekking op onderdelen van het productieproces, maar regelden bijvoorbeeld ook de werktijden en de hoogte van de lonen.

In de eerste helft van de zeventiende eeuw waren de lonen in het algemeen laag. Dat gold niet alleen voor Leiden, maar voor heel West-Europa. In de literatuur is deze periode bekend als de tijd van de "prijsrevolutie". Als gevolg van de snelle bevolkingsgroei trad er een vrijwel voortdurende prijsstijging van primaire producten op, zoals voedsel, kleding en huisvesting. De loonsverhogingen in veel takken van nijverheid bleven daar in het algemeen bij achter en dit betekende een reële stijging van de kosten van levensonderhoud, ook voor de Leidse textielarbeiders. Na 1650 leek het tij te keren. Sindsdien trad weliswaar een prijsdaling in, maar de lonen daalden in het algemeen sneller waardoor per saldo het leven van arbeiders toch duurder werd. Als gevolg namen de armoede en de bedeling toe.

Ook in een ander opzicht kende de "gouden eeuw" in Leiden schaduwzijden. Zoals reeds werd vermeld groeide de bevolking in Leiden na 1574 door de immigrantenstroom zo snel dat er al spoedig sprake was van een ernstig woningtekort waardoor de huren tot ongekende hoogten stegen. Grote huizen werden opgesplitst in kleinere en alle beschikbare ruimte binnen de stadsgrenzen, de singels, werden volgebouwd. Het aantal huizen nam flink toe, maar minder snel dan de bevolking groeide. Vaak woonden meerdere gezinnen in erbarmelijke omstandigheden in één wooneenheid. Slecht gevoed en gekleed vormde de dicht opeengepakte mensenmassa een gemakkelijke prooi voor allerlei levensbedreigende, besmettelijke ziekten, die vooral onder de armere bevolkingsgroepen herhaaldelijk huishielden. De gemiddelde leeftijd was dan ook betrekkelijk laag en het sterftecijfer hoog, maar toch nam de Leidse bevolking door de immigratie tot omstreeks 1675 voortdurend toe.

Daarnaast waren de werktijden gewoonlijk lang en de werkomstandigheden verre van optimaal. Werkdagen van veertien uur 's zomers, als het lang licht was, en tien uur 's winters waren gebruikelijk. Wegens het gangbare productiesysteem bewerkten de arbeiders en arbeidsters de grondstof voornamelijk thuis in hun schamele woningen. Daardoor liet ook de huisvesting veel te wensen over. De woonomstandigheden werden bovendien ongunstig beïnvloed door de aanwezigheid van allerlei bedrijven in de dichtstbevolkte wijken van de stad. Zij verspreidden stank, lawaai en verontreinigden grachtwater met afvalstoffen, dat desalniettemin door velen werd gebruikt om in de huishoudelijke behoeften te voorzien. In de buurt van ververijen was het water soms rood en dan weer groen of blauw gekleurd. Maar ook de bevolking zelf droeg aan de verontreiniging met allerhande afval een steentje bij, hoewel het storten van vuilnis in de stadsgrachten door stedelijke keuren was verboden.

Een andere zijde van de stad, in het zuidwestelijk deel gelegen, bevond zich in wat aangenamer daglicht. Aan het Rapenburg, de statige Leidse gracht, woonden de regenten en patriciërs van de stad. Dit waren veelal kooplieden, drapeniers of lakenreders, die hun gerieflijke grachtenpanden weelderig inrichtten met in de textielhandel vergaarde rijkdom.

De Leidse textielnijverheid in een periode van langdurig verval: ± 1675 tot ± 1800

In het algemeen trad na 1675 met uitzondering van enkele kortere perioden, een langdurig proces van aftakeling in, dat meer dan een eeuw duurde en niet alleen Leiden, maar de hele Republiek in zijn greep hield. Alle zeven Leidse neringen verloren na ongeveer 1675 terrein, de een vroeger en meer dan de ander. Tot ongeveer 1725 had de lakennijverheid nog een aanzienlijke omvang, maar daarna ging het snel bergafwaarts. De nijverheid van Verviers veroverde toen de Duitse afzetmarkten. In 1700 waren er nog ruim 400 Leidse meester-lakenbereiders, maar in 1750 waren dat er nog maar 110. De Leidse greinering ging achteruit als gevolg van de groei ervan in Langquedoc. De achteruitgang van de saainering was echter al van oudere datum, en zo was ook de teloorgang van de fusteinering al vóór 1675 ingezet door de opkomst van bijvoorbeeld de bombazijnnijverheid in Amersfoort omstreeks 1650. De baai- en warpnering, waartoe ook de dekenweverij behoorde, waren de enige waarvan de productie in de achttiende eeuw nog toenam. Als belangrijkste oorzaak voor de achteruitgang moet met name gewezen worden op het verlies van buitenlandse afzetgebieden, want de binnenlandse markt was van een beperkte omvang.

In de eerste plaats verloor Leiden afzetgebieden in de Levant. De Engelse en Franse oorlogsvloten beheersten in de laatste decennia van de zeventiende eeuw de Middellandse Zee, waardoor de Nederlandse Levanthandel en daarmee ook de export van het Leidse laken verloren ging. Nog ernstiger was evenwel het verlies van Frankrijk als afzetgebied door de mercantilistische politiek die in de tweede helft van de zeventiende eeuw opgang maakt. Hoge invoerrechten belemmerden toen de Franse import van Leidse stoffen. Door navolging van het Franse protectionisme verloor de Republiek echter al spoedig ook afzetgebieden in Oostenrijk, Zweden, Napels en Venetië. Tegelijkertijd ontstond in deze gebieden een eigen textielnijverheid of bloeide de reeds bestaande op.

De inkrimping van het afzetgebied ging zodoende gepaard met een groeiende internationale concurrentie, waardoor een tendens tot prijsdaling optrad. De ondernemers trachtten daarop de productiekosten te verminderen en probeerden de belangrijkste kostenfactor, de lonen, te drukken. Omstreeks 1650 bedroeg het weekloon van een Leidse wever nog zo'n zeven gulden, terwijl het in 1700 na herhaaldelijke loonsverlagingen nog slechts vier tot vierehalve gulden was. Uiteindelijk mocht dit niet baten en de fabricage van de stoffen verplaatste zich vanuit de stedelijke productiecentra steeds meer naar het platteland, waar de loonstandaard nog lager was.

Het stedelijke ambacht in Leiden kon de concurrentie niet volhouden met de plattelandsnijverheid in zowel het buiten- als het binnenland, waar spinnen en weven niet voor het hoofdkomen zorgden. De Engelse textielindustrie, een belangrijke concurrent voor de Leidse textielnijverheid, was grotendeels op het platteland gevestigd. De toeneming van de lakenweverij in Brabant, om en nabij Tilburg en Eindhoven, vormde voor de Leidse ondernemers aanvankelijk de belangrijkste binnenlandse concurrentie, maar op den duur gingen zij, op zoek naar gebieden met een langere loonstandaard, ertoe over niet alleen in Brabant, maar ook in Friesland laken te laten weven. Op die manier kon worden geprofiteerd van het relatief lagere loonpeil, terwijl de meer ambachtelijke werkzaamheden zoals het verven, de bereiding en het droogscheren van de stof in Leiden bleven plaatsvinden. Natuurlijk nam daarmee in de loop van de achttiende eeuw de werkgelegenheid in Leiden af.

Aan het einde van de achttiende eeuw bedroeg de totale Leidse wolproductie niet meer dan zo'n 27.000 á 28.000 stukken. Het aantal lakenfabrieken was in 1735 nog 80, maar in 1756 waren het er nog maar 25. Van de meer dan 1.000 lakengetouwen die in 1753 in bedrijf waren, resteerden er aan het einde van de eeuw nog slechts zo'n 150. Voor de saainijverheid gold een zelfde ontwikkeling: van 1.400 getouwen in 1753 naar slechts 40 omstreeks 1800. De achteruitgang wordt nog duidelijker wanneer men bedenkt dat elk getouw tussen de 30 á 40 arbeid(st)ers aan het werk hield.

Waren de leefomstandigheden van Leidse textielarbeiders in de tweede helft van de zeventiende eeuw al slecht, in de achttiende eeuw werden zij ronduit ellendig genoemd. De lonen daalden en

het “truck-stelsel” oftewel de gedwongen winkelnering met uitbetaling in natura in plaats van loon, tierde welig. De werkloosheid nam een steeds grotere omvang aan en kreeg een chronisch karakter. Omstreeks 1740 werden duizenden Leidse gezinnen bedeed met slechts enkele stuivers per week.

In 1749 telde Leiden ruim 37.000 inwoners, waarvan er zo’n 12.000 een beroep uitoefenden. Zo’n 70% van de werkzame gezinshoofden werkte toen in de nijverheid. De textielnijverheid was daarvan nog verreweg de grootste werkgever. De spinners (ongeveer 4.000) vormden de grootste groep textielarbeiders, gevolgd door de wevers (circa 1350), de droogscheerders (ongeveer 322), de schrobbelaars (150) en de ververs (75).

Net als tijdens de achteruitgang in de eerste helft van de zestiende eeuw kwam er in de loop van de achttiende eeuw uit Leiden, zoals overigens ook uit andere Hollandse steden, een ware uittocht van vakbekwame textielondernemers en arbeiders op gang. In het derde kwart van de achttiende eeuw vertrokken 22.000 van de nijverheid levende gezinnen uit ons land. Onder hen bevonden zich alleen al in 1757 zestig Leidse wolbewerkers met hun families, die hun geluk gingen beproeven in ... Spanje.

Terwijl Leiden in 1670 ongeveer 70.000 inwoners telde, waren dat er omstreeks 1750 nog slechts 37.000. De bevolkingsomvang van Leiden daalde tussen 1700 en 1750 met 31% en tussen 1750 en 1800 met zo’n 18%.

In verband met deze ongunstige ontwikkelingen konden de grote redersbedrijven hun vroegere omvang niet handhaven. Met uitzondering van de greinnijverheid, verdwenen de reders van het toneel. Sinds 1759 wordt in de bronnen niet meer van reders gesproken, maar van “fabriqueurs”. Zij vormden volgens Posthumus een ander type ondernemer, dat zich minder met koophandel en meer met de productie ging bezig houden.

De Leidse textielindustrie: ± 1800 tot ±1975

In 1802 waren er in de stad nog 6 lakenfabrieken, 17 greinfabrieken, 30 wollen deken- en duffelfabrieken, 3 vlaggedoekfabrieken, 3 baai- en saai-fabrieken en 155 kleine boezel- en rokjesfabrieken. De treurige toestand waarin de stad verkeerde bleek het duidelijkst uit het grote aantal bebedden in 1816: 15.000 op een bevolking van nog slechts 28.000 zielen. Het lijkt er echter op dat de stad toen aanstalten maakte uit het diepe dal omhoog te klimmen. Zo werd in 1816 te Leiden de eerste stoomkrachtinstallatie geplaatst door Jan van Heukelom in hun laken- en greinfirma F. van Lelyveldt Wmz., en daarnaast werd toen ook de Kamer van Koophandel en Fabrieken ingesteld ...

Levenskans in vroeger eeuwen

Al onze voorouders zijn ooit een keer geboren. Op het moment dat ze ter wereld kwamen, hadden ze tot ongeveer 1870 minder dan 50% kans om volwassen te worden. Je kunt met recht zeggen dat alleen de sterksten overleefden. Hoe rijk mensen ook waren, ze wisten vroeger eenvoudigweg niet hoe ze een pasgeboren baby het beste konden verzorgen. Kinderen die in arme gezinnen werden geboren, en dat waren de meesten in de Boekooy- en Stoute-takken, kregen het nog zwaarder te verduren. In het boek *Gezinsgeschiedenis. Vier eeuwen gezin in Nederland*, o.r.v. Prof.Dr. G.A. Kooy, wordt uiteengezet waarom hun kans op een goede start zo klein was.^{D)}

Tot ver in de negentiende eeuw bleef de sterfte op een hoog niveau al namen de epidemieën af. In het verleden was er algemeen gebrek aan inzicht in de betekenis van hygiënisch handelen dat in het bijzonder de zuigelingen trof als zeer kwetsbare groep. Het toedienen van verkeerd of slecht toebereid voedsel veroorzaakte op uitgebreide schaal het optreden van ziekten van de spijsverteringsorganen. [Kinderen werden zoet gehouden met een niet al te fris tulletje, gedoopt in suiker of zelfs jenever. Zodra de kinderen vaster voedsel aankonden, aten ze met de pot mee, zij het dat hun moeder eerst een hapje letterlijk voorkauwde. Kortom, bacteriën hadden vrij spel.] Deze ziekten waren het die de belangrijkste doodsoorzaak vormden. Veel slachtoffers maakten ook allerlei ziekten van de luchtwegen als gevolg van verkeerde wijzen van bakeren. Uit een veelheid van gegevens blijkt dat in het verleden het geven van borstvoeding de beste en veiligste manier van voeden was, in vergelijking met welke kunstvoeding dan ook.

Het blijkt dat de sterfte onder zuigelingen die van borstvoeding verstoken bleven vier- à vijfmaal zo hoog was als onder zuigelingen die door de moeders zelf werden gevoed. Vaak verbleven de jonge kinderen in vochtige, tochtige vertrekken. Ondervoeding maakte ze extra kwetsbaar voor de vele kinderziekten die dreigden. Ook het lage opleidingsniveau van de vrouwen, zowel in schoolse als in huishoudelijke zin, werkte ongunstig uit, waardoor zij hun kinderen niet de zorg konden geven die in die tijd optimaal mogelijk was. Te weinig zorg kon de grens van verwaarlozing bereiken als de vrouwen gedwongen waren lange dagen buitenshuis te werken. In het bijzonder het Westen is geteisterd geweest door hoge zuigelingensterfte. In het verstedelijkte Westen werkten vrouwen veelvuldig buitenshuis, waardoor het geven van borstvoeding werd bemoeilijkt of geheel onmogelijk was. De armoede, die altijd een component van het stedelijk leven is geweest, ook in tijden van economische voorspoed, speelde een rol, mede doordat slecht gevoede vrouwen uit de arme wijken niet in staat waren hun kinderen te zogen. Juist in het Westen was met wat de watervoorziening betreft voornamelijk aangewezen op regenwater en oppervlaktewater. Regenwater, via daken in regentonnen opgevangen, was nergens toereikend en het aanvullende oppervlaktewater was vaak van slechte kwaliteit, hetzij door verzilting of vervuiling. Vooral in de dichtbevolkte steden had men te kampen met een tekort aan regenwater en sterk verontreinigd oppervlaktewater. De armen hadden het meest van deze situatie te lijden. De daken van hun kleine huizen vingden weinig regenwater op en als water van elders werd aangevoerd van een betere kwaliteit dan het oppervlaktewater uit de buurt, was de prijs daarvan relatief hoog.. Als het vaatwerk niet goed werd gereinigd bij gebrek aan water of verontreinigd water werd gebruikt bij het bereiden van voedsel dan was de kans op besmetting van de zuigelingen wel bijzonder groot zo gauw met kunstvoeding werd begonnen.

Op x-jarige leeftijd	Zuid-Holland 1827/'28	
	m	v
0	30	33
5	51	54
20	54	58
50	67	69

Tabel te bereiken leeftijd en levensverwachting.

Er bleek een verband te bestaan tussen borstvoeding en vruchtbaarheid van de vrouw. Dat wil zeggen, als de intervallen tussen geboorten lang waren (twee jaar en langer), dan was het vrij zeker dat de kinderen langdurig borstvoeding kregen. Waren de intervallen korter, dan was er sprake van korter zogen en kunstvoeding. En dit laatste bleek samen te gaan met grotere zuigelingensterfte. De kunstvoeding was slecht door de slechte kwaliteit van de koemelk en van het water. Die zouden pas gaan verbeteren bij de uitvinding van de pasteurisatie van melk en de aanleg van de waterleiding. Daarnaast werkte bij de arme bevolking ook nog eens de woonsituatie en de hygiëne in het nadeel van de levenskans der kinderen.

Het is de vraag, in hoeverre men in de zestiende en zeventiende eeuw al op de hoogte was van deze samenhang, maar een feit was dat voortdurend van hoger hand werd aangedrongen op borstvoeding. Een kind werd in de regel gezoogd tot anderhalf jaar, waarna zich meestal het volgende kind aankondigde.

Direct na de geboorte werd het kindje stijf ingebakerd: het werd van top tot teen met een lange reep stof omwikkeld, zodat het zich niet meer kon bewegen. Dit inbakeren gebeurde tot ruim een half jaar en was bedoeld om te zorgen, dat het kind warm en beschermd was en recht van lijf en leden zou opgroeien. Tot een jaar of zes waren jongens en meisjes eender gekleed, met een jurkje en muts of valhoed. Als de jongen de broek aan kreeg, werd hij als jongen behandeld, dan bemoeiden zijn vader en het manvolk zich meer met hem. In de regel waren de kleuters in de nabijheid van moeder, meid en ander vrouwvolk, daar waar deze hun bezigheden hadden. Kinderen kregen al jong verantwoordelijkheden en groeiden zo in hun volwassen rol. Rond het zevende jaar gingen de jongens hun vader helpen en de meisjes hun moeder.

De kerk, de schout en de schepenen

De kerk nam een belangrijke plaats in, in het leven van onze voorouders. Sowieso waren mensen vroeger over het algemeen geloviger dan nu en had de kerk veel invloed op het dagelijkse leven. Sociale controle was er in de vorm van huisbezoek. Gedroeg een lidmaat van een parochie zich niet volgens de kerkelijke zeden, dan kon die persoon rekenen op een vermaning door de kerke-raad. Iemands geloofsovertuiging kon de doorslag geven bij een beroepskeuze (zeker als het een jood betrof). In slechte tijden klopten hulpbehoevenden aan bij ofwel de hervormde, katholieke, lutherse of andere armenmeesters. Leiden kwam vanaf 1572 in handen van Calvinisten. Buiten de hier overheersende hervormde kerk, werden de overige geloofsrichtingen alleen getolereerd zolang ze niet teveel in het openbaar traden. Dezelfde mensen die wegens godsdienstvervolgung huis en haard in het zuiden hadden moeten achterlaten, toonden zich in Leiden weinig tolerant ten opzichte van aanhangers van een andere leer. Maar diverse hoge posities binnen de stadsmuren bleven ruime tijd na de omwenteling in handen van katholieke families die al generaties lang een flinke vinger in de pap van het stadsbestuur hadden. De zogenaamde Hollandse tolerantie ontstond vooral doordat "landelijk" geen enkele groep echt de overmacht kreeg en alle partijen wel gedwongen werden rekening met elkaar te houden.

Dit onderzoek kon alleen slagen bij de gratie van de registers die de kerken van dopen en huwelijken bijhielden. Alle werkelijk belangrijke gebeurtenissen in iemands leven werden gevierd of beweend in de kerk.

De bewoners hoefden nooit ver te lopen. In elk stadsdeel binnen de singels is een godshuis nabij. Er hebben heel wat kloosters in de stad gestaan tot het einde der middeleeuwen. Later kregen diverse gebouwen een andere functie. Van de grote kerken is de Pieterskerk verreweg het oudst. In 1121 werd op die locatie het eerste kleine kerkje gebouwd. Het huidige gotische gebouw stamt deels uit het einde van de veertiende eeuw; later werden er delen aangepast. Samen met de Hooglandse kerk uit 1380 en de Marekerk uit 1638 domineerde de Pieterskerk het stadsbeeld. Al in 1315 was er een hulpkerk aan "het Hoge Land". De huidige Hooglandse kerk is eigenlijk nooit afgebouwd, maar niettemin heel imposant. De volgende protestantse kerk in het rijtje: de Marekerk, is achthoekig en staat op een plaats die vrijkwam nadat de huizen gesloopt werden van mensen die tijdens de grote pestepidemie van 1635 waren gestorven. De meeste hugenoten in de familie hebben de Waalse (Vrouwen-) kerk aan de Haarlemmerstraat bezocht, die inmiddels verdwenen is. De Franstalige Waals Hervormde Gemeente huis, nu in een voormalige kapel aan de Breestraat.

Ook het rooms katholieke kerkgebouw "De Zon" is allang weg. Tot de overige schuilkerken (niet-hervormd) behoren de Lokhorstkerk van de doopsgezind-remonstrantse gemeente in de Pieterswijk en de Lutherse kerk aan de Hooglandse Kerkgracht.

Schout en schepenen hadden tot taak recht te spreken over zaken die zich binnen de stedelijke gemeenschap afspeelden. Zoals verstoring van de rust en orde in de stad, het in gevaar brengen van de bewoners, of het overtreden van de regels voor de verschillende beroepen. Dit heet ook wel de lage rechtspraak. De dag waarop zij in de middeleeuwen één keer per week bij elkaar kwamen heette de dingdag. Belangrijke besluiten staan in het zogenoemde Groot Dingboek. De hoge rechtspraak werd toen door de baljuw van Rijnland gedaan, maar vanaf 1434 konden schout en schepenen ook de zware misdrijven berechten, waarop de doodstraf of een lijfstraf stond. De schout en schepenen werden de stedelijke Vierschaar genoemd. De schout was bij de rechtszittingen de voorzitter. Na de aanklacht en het verhoor van de verdachte en getuigen, spraken de schepenen het vonnis uit (geregistreerd in het Criminele Vonnisboek), dat vervolgens door de schout werd uitgevoerd. Het poorterboek werd eveneens bijgehouden door de Schepenen in het stadhuis. Vanaf 1596 hielp een juridisch geschoolde griffier de Vierschaar.

Verder konden paartjes begin zeventiende eeuw elke zaterdag en zondag van 11 tot 12 uur in ondertrouw gaan. Wekelijks kwamen de koster van de verschillende kerken opgeven wie er die week begraven waren. Burgers moesten akten en vergunningen afhalen, of klachten en verzoekschriften indienen. De stadsomroeper las vanaf het bordes in de Breestraat na klokgelui raadsbesluiten of rechterlijke vonnissen voor.^{E)}

Boekooy & Stouten, plaatsen van herkomst buiten Leiden

Zoals in het voorwoord gezegd, was één van de belangrijkste vragen de plaats of het gebied waar mijn voorouders oorspronkelijk vandaan kwamen. Gerekend vanaf het heden terug in de tijd staat in het volgende overzicht de eerste voorouder (dus niet de stamouder) van een bepaalde familie die in een andere plaats geboren is dan Leiden. Vrijwel alle onderstaande personen kwamen tijdens hun jeugd naar Leiden, meestal onder tamelijk chaotische omstandigheden.

Plaatsen van herkomst buiten Leiden

Naam	Geb. circa	Plaats van herkomst	Land/ Streek	Generatie gezin
Maria de Wilde	1672	Doetelberg	?	gen 08/09 Stoute
Marquerite Renet	1625	Dordrecht	Bra.	gen 10 le Pair
Fijtge P. v.d. Meulen	1615	Keulen	D	gen 11 Radou
Geertje H. van Heukelom	1600	Wesel ('t land van Cleeff)	D	gen 12 Spijking
Catharina Kuijling	1645	Aelen [= Aken]	D?	gen 10 v.d. Togt
Rachel v.d. Walle	1570	Norwich	Eng.	gen 12 de Wever
Antoine Genot	1610	Bij Rijssel [= Lille]	F	gen 11
Peironne Derveau	1610	Bondues/ Mouvaix	F	gen 11 Boekooy
Gerard du Bucquoy	1640	Bondues/Mouvaix	F	gen 10
Jean le Per?		Bondues?	F	gen 11
Jean Clippe	1630	Calais	F	gen 10
Mary Partye	1603	Lincelles?	F	gen 11 le Pair
Jacob Teijn	1620	Picardië	F	gen 10
Jacques Hardi	1637	Valenciënnes	F	gen 09/10 Stoute
Jacquemijne Tiquet	1625	t Land van Limburg	Lim.	gen 11 Gadron
Johan L'Agache	1615	Limburg	Lim./VI.?	gen 10
Marija J. Snijers	1645	Maastricht	Lim./VI.?	gen 10 Lettier
Philip P. Nagtegaele	*1635	Enkhuizen (tijdelijk)	N.Hol.	gen 11
Anthony P. Vermeij	1675	Naarden	N.Hol.	gen 08
Trijntgen Gijsbertsdr.	1555	Harmelen	Utrecht	gen 14 Nagtegaele
Mechelintgen de Fraet	1560	Elverdingen	VI.	gen 13 Spijking
Frans Spijking	1560	Giverincove	VI.	gen 13
Cathalijna de Vos	1560	Hondschoote	VI.	gen 13 Schilde-waert
Sijtge Planson	1635	Hondschoote	VI.	gen 11 van Maele
Jan Schildewaert	1560	Ieper	VI.	gen 13
Maerten Lettier	1620	Werving [Wervik?]	VI.	gen 11
Jacques de Wever	1560	Ysenbergen [Isberques]	VI.	gen 12
Maria Jean Noé	1615	Luik/Liège	Wal.	gen 10 L'Agache
Jeremias T. Radou	1618	Luik/Liège	Wal.	gen 11
Catharina Thomas	1650	Luik/Liège	Wal.	gen 10 du Gardijn
Laurens Copijn	1650	Luik/Liège	Wal.	gen 10
Jan Gadron	1622	t Land van Luik	Wal.	gen 11
Geraerdt du Gardijn	1635	t Land van Luik	Wal.	gen 10
Louyse del Lobelle	1620	Artois	Wal.?	gen 10 Teijn
Johannes Riethoven	1705	Bodegraven	Z.Hol.	gen 08
Ermpje H. v. Nimweegen	1705	Bodegraven	Z.Hol.	gen 08 Riethoven
Symon B. van Maele	1640	Delft	Z.Hol.	gen 11
Lauweris G. v.d. Togt	1605	Gouda	Z.Hol.	gen 11
Cornelis W. Nagtegaele	1555	Katwijk	Z.Hol.	gen 14

Maria van Diest	1670	Pijnacker	Z.Hol.	gen 09 Boekooy
Sara Fr. Wecks	1585	Rotterdam	Z.Hol.	gen 12 Schilde- waert
Fijtgen Pieters	1580	Warmond	Z.Hol.	gen 13 Nagtegael
Hendrik C. Kranenburg	1620	Warmond?	Z.Hol.	gen 11
Geertie M. Buyr	1625	Zoeterwoude?	Z.Hol.	gen 11 Kranen- burg
Anthonette Servije	1610	Tolen (bij B. op Zoom)	Zeel.	gen 11 Genot
Annetge Jans	1640	Vlissingen	Zeel.	gen 09/10 Stoute
<i>Volgende generatie</i>				
Maria de Groot	1655	Amsterdam?	N.Hol.	gen 10 de Wilde
Jan de Wilde	1655	Amsterdam?	N.Hol.	gen 10
Marghen Mijchgiels	1585	Ieper	Vl.	gen 12 v.d. Togt

Legenda

Bra.	Brabant	Lim.	Limburg	Z.Hol.	Zuid Holland
D	Duitsland	N.Hol.	Noord Holland	Zeel.	Zeeland
Eng.	Engeland	Vl.	Vlaanderen	Wal.	Wallonië
F	Frankrijk				

Alfabetische lijst van voorouderlijke echtparen

Binnen deze lijst is als volgorde aangehouden: 1. de familienaam van de man zonder rangschikking naar spelling; en binnen de familienamen: 2. de generaties. (*Cursief*) = overgenomen van een artikel.

Man	Vrouw	Huwelijk	Generatie
Johan l'Agache (Lagas)	Maria Jean Noé	1641	10
Willem Beversluijs	Maria van der Thuijn	1708	09
Andries Beversluijs	Jannetje Willems	ca 1685	10
Anthony Boekkooy	Petronella Stouten	1820	05
Jacobus Boekooy	Geertrui Klippe	1778	06
Warnaard Boekooy	Hendrijntje Lakasie	1751	07
Jacobus Bucquoy	Rachel Teijn	1726	08
Warnaers de Buckoy	Maria van Diest	1694	09
Gerard du Bucquoy	Elisabeth Genotte	1664	10
Walran du Bucquoy	Peronne Derveau	ca 1638	11
<i>(Jean du/des Buqcuoy</i>	<i>Maria Pollet</i>	<i>ca 1610</i>	<i>12)</i>
Jacob Fles	Neeltje Riethoven	1766	07
Johannes Fles	Maria Beversluis	ca 1731	08
Jan Fles	Maria Pieters Lobbé	1698	09
Jean Gadron	Jacomijntje Jansz. Ticquet	1647	11
Gerard du Gardijn/v.d. Thuijn	Catharina Thomas	1679	10
Antoine Genotte	Antoinette Servije	1635	11
Jan den Haan Jr.	Susanna van der Togt	1717	09
Jan den Haan	Magdaleentje van Maale	1695	10
Herman van Heukelum	Geertje Jans Potgieters	ca 1595	13
Jan Klippeé	Aaltje Vermeij	1741	07
Jan Klippeé	Marijtje Jacobus Moene	1705	08
Johannes Klippeé	Aeltje Thomasdr Radou	1682	09
Jean Clippe	Jannetje Willems	1656	10
Bartholomeus Copijn	Lena de Haan	1741	08
Lauwrens Copijn	Geertruij Cranenburg	1709	09
Laurens Copijn	Jannetje Jans Gadron	1677	10
Bartholomeus H. Cranenburg	Eva Philipsdr. Nagtegael	1681	10
Hendrik (Cornelis) Kranenburg	Geertje Maertens Buyr	1656	11
<i>(Cornelis Meesz. Kranenburg</i>	<i>Neeltje Jansdr</i>	<i>1620</i>	<i>12)</i>
Elias Martens Lettier	Maria Jans Suyers	1667	(09)/10
Martijn Lettier	Catalijntge Schildewaerts	1643	(10)/11
Symon Benjamins van Maele	Josijntje Plansoen	1672	11
Jacob Hendricxz Moene	Maria Lagas	1666	09
Hendrik Moene	Maartje Jacobs	1638	10
Philip Pieters Nagtegael	Hester Jacobs Speekingh	1657	11
Pieter Gerritsz. Nagtegael	Yfgen [Eva] Philips	1632	12
Gerrit Cornelisz. Nagtegael	Fijtje Pietersdr.	1607	13
Cornelis Willemsz. Nagtegael	Brechje Gerritsdr.	1580	14
Gilles Nicasius	Johanna van der Velde	1719	08
Johannes Nicasie	Maria van Rueckelingen	ca 1686	09
Jean Noé	Marie Jean Noé?	ca 1615	11
Hendrik van Nimwegen	Neeltje IJsbrands de Vos	1701	09
Jean le Pair	Marquerite Renet	1649	10
Jean le Pair	Mary Party	1627	11
Steven Planson	Jannetgen Joris	ca 1630	12
Thomas Jeremias Radou	Catalijntje Dirksdr	1658	10
Jeremias Thomasz. Radou	Fijtgen P. van der Meulen	1639	11

Man	Vrouw	Huwelijk	Generatie
Matthieu Renet	Marie Badon	1620	11
Johannes Riethoven	Ermpje H. van Nimwegen	1731	08
Robbrecht Schildewaert	Saertgen Fransdr. Wecks	1609	(11)/12
Jan Schildewaert	Catalijna de Vos	1584	(12)/13
Jan Stevens/Siewerse	Seijtje Elias Lettier	1704	(08)/09
Steven Siewers (v.d. Steen?)	Swaentje Meijnders	ca 1674	(09)/10
Jacob Frans Spijcking	Geertgen Hdr. van Heukelom	1626	12
Frans Spijkinc	Mechelina de Fraet	1584	13
Nicolaas Stouten	Jannetje Fles	1788	06
Jan Stouten	Eva Coppij	1766	07
Denijs Stouten	Jannetje Siewerse	1730	(07)/08
Nicolaas Stoute	Maria de Wilde	1696	(08)/09
Jacques Hardy [Stoute]	Anne Janse	1659	(09)/10
Pieter Lourens van der Togt	Catharina Klaas Kuijlings	1695	10
Louweris Gabriels v.d. Togt	Sara Jacobs de Wever	1638	11
Gabriel Louriszn v.d. Togt	Margen Mychiels	1610	12
Jacob Teijn	Grietje Jans Le Pair	1682	09
Jacob Teijn	Louise del Lobelle	1642	10
Johannes D. van der Velde	Marie Vroegop	ca 1685	09
Anthonij Philipsz Vermeij	Geertje Kramers	1710	08
Jacques "de Wever"	Rachel van der Walle	1586	12
Jan de Wilde	Marijtje de Groot	ca 1670	(09)/10

Generatie 04

*Huwelijk 24-08-1849 te Leiden, akte 210.
Willem Frederik Poptie, 23 jaar oud, wever, geboren te Leiden op 02-03-1826, zoon van Johannes Poptie, wever en van Jansje van Wijk, wonende alle op de Middelstegracht, voldaan hebbende aan de Wet op de Militaire Militie, blijkens certificaat 18-08-1849, en Jannetje Boekooy, 23 jaar oud, mutsenwaschter, geboren te Leijden op 30 maart 1826, dochter van **Anthony Boekooy**, lantaarnwerker en van **Petronella Stouten**, wonende alle op de Middelstegracht. Afkondingen gedaan op 26-08-1849 en op 02-09-1849 te Leiden. Getuigen: Johannes Poptie, 30 jaar oud, kledermaker, Heeregracht, Dirk Poptie, 28 jaar oud, zonder beroep, Middelstegracht, Frans Poptie, 26 jaar, vellenbloter, Oudevest, broeders van comparant, Dirk van Wijk, 39 jaar oud, stadsbode, Rapenburg, oom van comparant.*

Generatie 03

Jacobus van der Steen
huwt in 1885 met
Petronella Susanna Poptie

Generatie 02

Johannes Josephus Bredewold
huwt in 1918 met
Maria Catharina van der Steen

Generatie 01

J. van Veen
huwt met
P. Bredewold

Generatie 00

M. van Veen
Karin J.F. van Veen

Verwanten Boekooy tot in de twintigste eeuw

(Dit betreft uitsluitend mannen/zonen die in Leiden de naam Boekooy hebben voortgezet. De gegevens uit periode 1812-1898 zijn gebaseerd op ondertrouw Leiden, gezinskaarten GAL 19de eeuw en het bevolkingsregister 1890-1923. Hierdoor kunnen werkelijke geboortedata iets afwijken.)

Naamdragende afstammelingen in Leiden tot in de twintigste eeuw:

- Generatie 05: alleen van zoon Anthony Boekooy en Fenna Margarita de Vries.
Generatie 06: alleen van zoon Gerrit Boekooy en Jannetje van Bommel.
Generatie 07: alleen van zoon Jacobus Boekooy en Geertrui Klippe.
Generatie 08: alleen van zoon Warnaar Boekooy en Dina Nikasie en Jacob Boekooy en Catharina Planje.
Generatie 09: alleen van zoon Jacobus Boekooy en Rachel Teijn.
Generatie 10: alleen van zoon Warnaaers Boekooy en Maria van Diest.
Generatie 11: alleen van zoon Gerard du Bekooy en Lijsbeth Genotte.
Generatie 12: alleen van zoon Walran du Bucquoy en Peironne Derveau.

Nakomelingen met naamdragers van generatie **05 Anthony Boekooy en Petronella Stouten**

- Zonen van **Anthony Boekooy en Fenna Margarita de Vries**.
  1. Akte 32. Op 12-02-1902 huwt **Anthonie Boekooy**, (36 jaar in 1910, kleedermaker te Leiden), 29 jaar, kleedermaker, met **Cornelia Boot**, 28 jaar, geboren Leimuiden.
  2. Akte 286. Op 28-08-1905 huwt **Nicolaas Boekooi**, 34 jaar, manufactuurverver, geboren Leiden, met **Jansje Wagelaar**, 30 jaar, geboren Lonneker.
  3. Akte 68. Op 06-04-1910 huwt **Cornelis Boekooi**, 31 jaar, stoffenwever, geboren te Leiden met **Henrietta Maria Hanegraaff**, 24 jaar, geboren te Kralingen.
  4. **Leendert Boekooi**, (29 jaar in 1910, stoffenverver te Haarlem).
  5. **Jacobus Boekooy**, (27 jaar in 1910, stoffenverver te Leiden).

Nakomelingen met naamdragers van generatie **06 Jacobus Boekooy en Geertrui Klippe**.

- Zonen van **Gerrit Boekooy en Jannetje van Bommel** (14-01-1796 te Leiden geboren en 04-03-1851 te Leiden gestorven).
  1. **Jacobus Bekooy** (geboren 08-01-1821 te Leiden), sjouwer, 24 jaar op 31-10-1845 otr. met **Alida Mooten**, dubbelaarster, 21 jaar.

Zonen van Jacobus Bekooy en Alida Mooten.

1. **Jan Bekooy** (geboren 15-09-1850 te Leiden), zeemtouwer, 23 jaar op 01-05-1874 otr. met **Elisabeth Ligvoet**, dienstbode, 23 jaar.

Zonen van Jan Bekooy en Elisabeth Ligvoet.

1. **Willem Carel Bekooy**, (zie bevolking), 26 jaar, tuinman, huwt op 30-09-1908 te Leiden met **Maria van Werkhoven**, zonder beroep (akte 319).
2. **Jan Bekooy** (huw Jannen: 28-08-1918, 13-09-1916, 19-05-1920 nog niet vrijgegeven).

Nakomelingen met naamdragers van generatie **08 Jacobus Bekooy en Rachel Teijn**.

- Zonen van **Jacobus Bekooy en Catharina Planje**.

1. **Jacobus Bekooy** (gedoopt 24-02-1760 te Leiden) huwt voor de Schepenen, (otr. 02-06-1780 WW74), vachteblootersknecht, wonende op de Zuidcingel op de hoek van de Waartgragt, geass. met Jacobus Bekooy, zijn vader alsovooren, met **Hester Baars**, jongedochter van Leijden.

Zonen van Jacobus Bekooy en Hester Baars.

1. **Japik Bekooy** (gedoopt 17-09-1780 te Leiden), lakenwerker, Loyerstraat, geassisteerd met Jacobus Bekooy Sr. zijn vader alsvooren (otr op 03-10-1806 voor Schepenen in Leiden D54) met **Maria Regeer**.
2. **Jacobus Bekooy** (gedoopt 13-12-1786 te Leiden), vagteblotersknecht, Loyerstraat, geassisteerd met Jacobus Bekooy Sen. zijn vader, wonende alsovooren, (otr. op 15-07-1808 voor Schepenen in Leiden D187) met **Grietje van Eck**.

Zonen van Jacobus Bekooy en Maria Regeer.

1. **Jacob Bekooy**, leerlooyer, 25 jaar, otr. op 07-04-1837 met **Maria Sophia Selier** (moeder heet van Duuren) 26 jaar oud.

Zonen van Jacob Bekooy en Maria Sophia Selier.

1. **Jacob Bekooy**, wolkammer, 25 jaar, otr. op 10-04-1863 met **Jannetje de la Rie**, 24 jaar.

Zonen van Jacob Bekooy en Jannetje de la Rie.

1. **Jacob Bekooy**, fabriekwerker, 22 jaar, otr op 30-10-1885 met **Jansje de Vos**, 22 jaar.
2. **Jan Bekooy**, bediende, 20 jaar, otr. op 06-12-1889 met **Johanna Hendrika Huner**, 21 jaar.
3. **Abraham Bekooy**, fabrieksarbeider, 23 jaar, otr. op 25-04-1889 met **Anna Geertruid Schreuder**, 24 jaar.
4. Akte 183. Op 18-06-1902 huwt **Pieter Bekooy**, 29 jaar, fabrieksarbeider, geboren te Leiden, met **Jansje Dubbelaar**, 23 jaar, geboren te Leiden.
5. Akte 41. Op 20-02-1901 huwt **Hendrik Boekooi**, 23 jaar, aardappelenmeter, geboren te Leiden met **Catharina Arnoldus**, 20 jaar, geboren te Leiden.

Zonen van Jan Bekooy en Johanna Hendrika Huner.

1. Akte 80. Op 10-04-1912 huwt **Jacobus Bekooy**, 21 jaar, bankwerker, geboren te Leiden, zoon van Jan Bekooy die overleden is, met **Janna Catharina de Tombe**, 21 jaar, geboren te Leiden.

Zonen van Jacob Bekooy en Grietje van Eck.

1. **Johannes Bekooy**, kunstdraaier, 23 jaar, otr. op 18-06-1844 met **Elisabeth Bavelaar**, naaister, 23 jaar, haar moeder heet Jannetje Bekooy.
2. **Jacobus Bekooy**, sjouwer, 31 jaar, otr. op 29-08-1845 met **Maria de Zwijger**, naaister, 35 jaar.

Zonen van Johannes Bekooy en Elisabeth Bavelaar.

1. **Willem Bekooy**, schrijnwerker (meubelmaker in 1908), 25/28 jaar, otr. op 20-02-1880 met **Jannetje Jansen**, 30 jaar.
2. **Johannes Jacobus Bekooy**, steendrukker, 26 jaar, otr. op 11-05-1877 met **Suzanna Reijerse**, 25 jaar.
3. **Jan Bekooi**, meubelmaker, 26 jaar, otr. op 16-02-1888 met **Johanna Maria van der Linden**, dienstbode, 24 jaar.

Zonen van Willem Bekooy en Jannetje Jansen.

1. Akte 141. Op 28-05-1908 huwt **Johannes Jacobus Bekooy**, 27 jaar, geboren te Leiden, werkmansman, met **Maria Antonia Sluis** geboren te Leiden, 26 jaar.
2. Akte 40. Op 08-03-1911 huwt **Cornelis Bekooy**, 23 jaar, melkverkopersknecht, geboren te Leiden, met **Antje Robbers**, 20 jaar, geboren te Leiderdorp.
3. Willem, (in 1908 22 jaar, mandenmaker).

Zonen van Johannes Jacobus Bekooy en Suzanna Reijerse.

1. Akte 326. Op 18-11-1903 huwt **Johannes Jacobus Boekooy**, 25 jaar, letterzetter, geboren te Leiden met **Aaltje van der Poppe**, 29 jaar, geboren te Harderwijk.
2. Akte 173. Op 31-05-1905 huwt **Albrecht Cornelis Beekooy**, 24 jaar, stucadoor, geboren te Leiden, met **Johanna Christina van der Steen** (dr. van Jacobus en Jannetje Galjaard).
3. Akte 83. Op 21-04-1909 huwt **Cornelis Jozef Beekooy**, 26 jaar, boekdrukker, met **Johanna Schipper**, 26 jaar, geboren te Leiden.

Zonen van Jacobus Beekooy en Maria de Zwijger.

1. **Johannes Beekooy**, fabriekwerker, 29 jaar, otr op 16-06-1871 met **Susanna Adriana Kleijn**, 21 jaar.

Zonen van Johannes Beekooy en Susanna Adriana Kleijn.

1. **Andries Beekooy**, fabrieksarbeider, 21 jaar, otr. op 01-05-1896 met **Maria Oudshoorn**, 23 jaar.
2. **Jan Beekooy**, katoenwever, 20 jaar, otr. op 18-09-1896 met **Jacoba Alida de l'Ecluse**, 22 jaar.
3. Akte 173. Op 20-06-1900 huwt **Willem Beekooy**, 19 jaar, katoenwever, met **Johanna Hendrika Zwetsloot**, 20 jaar, geboren te Haarlemmermeer.
4. Akte 350. Op 09-12-1903 huwt **Jacobus Beekooy**, 25 jaar, loswerkman, geboren te Leiden, met **Susanna Wijfje**, 24 jaar, geboren te Nieuwkoop.

Verwanten Stouten tot in de twintigste eeuw

Hier volgen uitsluitend mannen/zonen die in Leiden de naam Stoute(n) hebben voortgezet. De periode 1812-1898 gebaseerd op ondertrouw Leiden, gezinskaarten GAL 19de eeuw en het bevolkingsregister 1890-1923, waardoor werkelijke geboortedata iets kunnen afwijken.)

Naamdragende afstammelingen in Leiden tot in de twintigste eeuw:

Generatie 06: alleen van zoon Jacob Stoute en Judith Horr .

Generatie (06)/07: van zoon Nicolaas Stoute en Jannetje Fles, van Willem Frederik Stouten en Geertrui Cedron (generatie 06 bij V.d. Steen-familietak) en van Izak Stoute en E.R. van der Kloo.

Generatie (07)/08: alleen van zoon Jan Stoute en Eva Coppij [en Johanna Brouwer].

Generatie (08)/09: alleen van zoon Denijs Stoute en Jannetje Siewerse en Jacobus Stoute en Elisabeth van Lent.

Generatie (09)/10: alleen van zoon Nicolaas Stoute en Maria de Wilde.

Generatie (10)/11: alleen van zoon Jacques Hardi en Anne Janse.

Nakomelingen met naamdragers van generatie **06 Nicolaas Stoute en Jannetje Fles**

- Zonen van **Jacob Stoute** en **Judith Horr **

1. **Jacob Stouten I**, (geboren 20-04-1831 te Leiden) sigarenmaker, 23 jaar, otr. op 27-10-1854 met **Jacoba Rauzet**, dienstbode, 26 jaar.
Jacob Stouten, sigarenmaker, 56 jaar, wed. van J.R., otr. op 29-12-1887 met Alida Johanna de Ruijter, 52 jaar (2^e huwelijk oudste zoon Jacob, hieruit geen nageslacht).
2. **Nicolaas Stoute**, (geboren 13-08-1835 te Leiden), wolkammer, 23 jaar, otr. op 05-11-1858 met **Johanna Ju**, 23 jaar.
3. **Willem Frederik Stoute**, (geboren 23-07-1837 te Leiden), wolkammer, 22 jaar, otr. op 13-04-1860 met **Maria Laven**, 25 jaar, zus van Geertrui Laven.
4. **Jacob Stouten II**, (geboren 16-11-1839 te Leiden), fabriekwerker, 24 jaar, otr. op 07-10-1864 met **Cornelia van Egmond**, blekersmeid, 25 jaar.
Jacob Stouten, kuiper, 45 jaar, wed. van C.v.E., otr op 15-01-1885 met Catharina van Velzen, wasvrouw, 44 jaar (2^e huwelijk jongste zoon Jacob, hieruit geen nageslacht).
5. **Arie Stouten**, (geboren 04-04-1842 te Leiden), 25 jaar, fabriekwerker, otr. op 13-12-1867 met **Geertrui Laven**, 23 jaar.

Zonen van Nicolaas Stouten en Johanna Ju (geboren 11-03-1835 te Leiden)

1. **Nicolaas Stoute**, smid, 19 jaar, otr. op 24-04-1885 met **Cornelia Aletta Bel**, dienstbode, 21 jaar.
2. **Johannes Dirk Stoute**, (geboren 17-06-1872 te Leiderdorp) smid, 20 jaar, otr. op 17-06-1892 met **Maria Catharina Fakkell**, 20 jaar. (J.D. vertrekt in 1891 naar Leiderdorp.)

Zonen van Willem Frederik Stoute en Maria Laven (geboren 08-05-1834 te Leiden)

1. **Willem Frederik Stoute**, (geboren 19-10-1868 te Leiderdorp) arbeider, 25 jaar, otr. op 09-11-1893 (p. 669) met **Wilhelmina Johanna Erades**, 20 jaar. (W.F. vertrekt in 1892 naar Leiderdorp, komt terug in Leiden en vertrekt weer naar Leiderdorp in 1894.)

Zonen van Arie Stoute en Geertrui Laven

1. **Jacob Stoute**, tabakskerver, 22 jaar, otr. op 16-06-1882 met **Wilhelmina Engelina Stol**, fabriekswerkster, 24 jaar, haar moeder heet Wilhelmina Cedron.
2. Jan Stouten (geboren 25-09-1878 te Leiden. leeft in 1906
3. Akte 384. Op 31-10-1906 huwt **Arie Stouten** (geboren 11-05-1881 te Leiden), agent van Politie, wonende te Rotterdam, met **Anna Louisa le Mair**, 22 jaar, geboren te Leiden.
4. Akte 213. Op 27-06-1906 huwt **Willem Frederik Stouten** (geboren 16-06-1884 te Leiden), 22 jaar, voeger met **Maria Eduard**, 24 jaar, geboren te Leiden.

Zonen van Jacob Stoute en Wilhelmina Engelina Stol(k)

1. Akte 143. Op 25-05-1910 huwt **Willem Frekerik Stouten**, wolscheider, geboren te Leiderdorp met **Engelina Catharina van Duuren**, 21 jaar, geboren te Leiden.

Zonen van Jacob Stoute en Jacoba Rauzet (geboren 26-09-1828 te Leiden)

1. **Jacob Stouten**, (geboren 03-09-1862 te Leiden), steenhouwer, 24 jaar, otr. 26-05-1887 met **Johanna Susanna Laman**, 23 jaar.

Zonen van Jacob Stouten en J.S. Laman

1. Willem Stoute (geboren 17-05-1890 te Leiderdorp)

Zonen van Jacob Stoute en Cornelia van Egmond

1. **Jacob Stouten**, kuiper, 23 jaar, otr. op 18-01-1889 met **Willemina van der Boon**, 24 jaar.

Zonen van Jacob Stoute en Wilhelmina van der Boon

1. Jacobus Stoute (geboren 18-04-1895 te Leiden), vertrekt naar Leiderdorp

Nakomelingen met naamdragers van generatie (06)/07 Jan Stouten en Eva Coppij

- **Jacobus Stouten** en **Johanna Maria Bondorp**, otr. 1804.
  - **Willem Frederik Stoute** en **Geertrui Cedron**, otr 1811.
  - **Izaak Stoute** [zoon van Johanna Brouwer] en **Elisabeth Rebecca v.d. Kloof**, otr. 1821.
-
- Zonen van **Jacobus Stouten** en **Johanna Maria Bondorp** (geb. Leiden, overl. 08-04-1844 Leiden)
  - 1. **Willem Stoute**, sjouwer, 33 jaar, otr. op 23-10-1840 met **Crijntje Korpershoek**, dienstbode, 36 jaar.

Zonen van Willem Stoute en Crijntje Korpershoek (geboren 24-06-1804 te Oegstgeest)

1. **Willem Frederik Stoute**, metselaar, 24 jaar, otr. op 29-01-1870 met **Elisabeth van Hemert**, dienstbode, 33 jaar.

- Zonen van **Willem Frederik Stoute** en **Geertrui Cedron** (stamouders in van der Steen-tak)
- 1. **Hendrik Stouten**, (geboren 02-01-1819) 18 jaar, dekenstrijker, otr. op 15-09-1837 met **Cornelia Onderwater**, dubbelaarster, 19 jaar.
- 2. **Jan Stouten** (geboren 06-10-1811), 20 jaar, timmerman, otr. op 30-05-1832 met **Neeltje Blansjaar**, dienstbode, 23 jaar.

Zonen van Hendrik Stouten en Cornelia Onderwater (geboren 09-08-1818)

1. **Johannes Stouten**, (geboren 12-02-1840 te Leiden), fabriekwerker, 31 jaar, otr. op 12-05-1871 met **Margrieta Pont**, 29 jaar, haar moeder heeft Margrietha Bekooy.
2. **Hendrik Stouten**, (geboren 20-01-1845 te Leiden), fabriekwerker, 33 jaar, otr. op 04-10-1878 met **Dina van Egmond**, 35 jaar.
3. **Nicolaas Stouten**, (geboren 21-01-1859 te Leiden), meubelmaker, 31 jaar, otr. op 25-09-1890 met **Dorothea Piaternella de Geus**, 30 jaar. (Nicolaas vertrekt in 1890 naar Voorschoten en woont in dat jaar nog in Leiden bij een De Geus in huis.)

Zonen van Johannes Stouten en Margrieta Pont

1. Akte 290. Op 17-08-1910 huwt **Johannes Stouten**, 25 jaar, slager, geboren te Leiden met **Maria Rijdsdam**, 20 jaar, geboren te Oegstgeest.

Zonen van Jan Stouten en Neeltje Blansjaar (geboren 14-06-1809 te Leiden)

1. **Willem Frederik Stouten** (geboren (23-06-1832 te Leiden), wolkammer, 35 otr. op 06-12-1867 met **Johanna Clasina Galjaard**, 30 jaar.
2. **Hendrik Stouten**, opperman, 23 jaar, otr 03-06-1864 met **Neeltje Turenhout**, 21 jaar.

Zonen van Willem Frederik Stoute en Johanna Clasina Galjaard

1. **Jan Stouten**, (geboren 08-09-1861 te Leiden) wever, 20 jaar, otr. op 23-06-1882 met **Catharina van Dam**, fabriekwerkster 19 jaar.
2. **Willem Frederik Stouten**, smid, 20 jaar, otr. op 18-07-1884 met **Elisabeth Wouwerkerk**, fabriekwerkster, 22 jaar.
3. **Hendrik Stouten**, (geboren 09-05-1875 te Leiden) wever, 20 jaar, otr. op 06-03-1896 met **Wilhelmina Dubbeldeman**, 18 jaar. (Hendrik vertrekt in 1892 naar Den Haag.)
4. Akte 202. Op 29-07-1903 huwt **Arnout Stouten** (geboren 10-05-1878 te Leiden), 25 jaar, arbeider, met **Johanna Maria van den Bogaard**, 23 jaar, geboren te Leiden.

Zonen van Jan Stouten en Catharina van Dam

1. Akte 129. Op 19-05-1909 huwt **Jan Stouten**, (geboren te Leiden 14-07-1887) 21 jaar, fabrieksarbeider, met **Margaretha Momberg**.
2. Willem Frederik (geboren 24-10-1888 te Leiden)
3. Cornelis (geboren 07-10-1892 te Leiden)

Zonen van Hendrik Stouten en Neeltje Turenhout

1. **Jan Stouten**, (geboren 21-01-1870 te Leiden) schoorsteenveger, 24 jaar, otr. op 01-02-1894 met **Geertrui Johanna le Feber**, 22 jaar.
2. Akte 232. Op 11-07-1906 huwt **Hendrik Stouten** (geboren 02-06-1882 te Leiden), 24 jaar, schoorsteenveger en metselaar, met **Maria Claudina Togni**, 23 jaar, geboren te Leiden en wettigd gelijk een voor het huwelijk geboren dochter.
3. Nicolaas Stouten (geboren 12-08-1886 te Leiden)

• Zonen van **Izak Stoute** en **Elisabeth van der Kloof**

1. **Jan Stouten** (geboren op 30-07-1821 te Leiden), wever, 23 jaar, otr. op 04-04-1845 met **Johanna van de Wetering**, 22 jaar.

Zonen van Jan Stouten en Johanna van de Wetering (geboren 07-04-1823 te Leiden)

1. **Izak Stouten**, (geboren 15-02-1847 te Leiden), wever, 35 jaar, otr. op 01-09-1882 met **Hendrica Zwarts**, dienstbode, 26 jaar.
2. **Willem Frederik Stoute**, (geboren 11-03-1860 te Leiden) fabriekwerker, 22 jaar, otr. op 18-08-1882 met **Grietje Neuteboom**, fabriekswerkster, 23 jaar.

Zonen van Izak Stouten en Hendrica Zwarts

1. Akte 307. Op 28-10-1903 huwt **Johannes Hendrik Stouten** (geboren 16-01-1881 te Leiden), 22 jaar, pakhuisknecht, met **Sara Maria Pothuizen**, 19 jaar, geboren te Amsterdam. Zij zijn volgens inschrijving Arrondissementsrechtbank te Haarlem op 13-05-1924 gescheiden.
2. Akte 64. Op 06-04-1910 huwt **Izaak Stouten** (geboren 24-10-1888 te Leiden), 21 jaar, fabrieksarbeider, met **Maria Schroef**.
3. Abraham Stoute (geboren 13-10-1892 te Leiden)

Zonen van Willem Frederik Stoute en Grietje Neuteboom

1. Nr. 38. Op 20-02-1901 huwt **Jan Stouten**, 21 jaar, fabrieksarbeider, met **Wilhelmina Cornel**, 21 jaar, geboren te Leiden.
2. Willem Stoute (geboren 24-09-1888 te Leiden)
3. Hendrik Stoute (geboren 11-04-1891 te Leiden)
4. Isaac Stoute (geboren 28-09-1893 te Leiden)

Nakomelingen met naamdragers van generatie **(08)/09 Nicolaas Stoute** en **Maria de Wilde**

• Zonen van **Jacobus Stoute** en **Lijsbeth van Lent**

1. **Gerrit Stoute** (gedoopt 01-04-1722 te Leiden) en **Lijsbeth Karelse** otr. 1744 (zie gezinskaart)

Zonen van Gerrit Stoute en Lijsbeth Karelse

1. **Gerrit Stoute** (gedoopt 03-07-1755 te Leiden) KO XX173v op 16-05-1788 met **Anna Sakkeleu** (pa Gerrit woont op de Korte Langegracht).

Zonen van Gerrit Stoute en Anna Sakkeleu

1. **Frans Stoute**, boekdrukker, 31 jaar, otr. op 31-10-1823 met **Maria van der Plas**, dienstbode, 26 jaar.

Zonen van Frans Stoute en Maria van der Plas

1. **Gerrit Stouten**, metselaar, 22 jaar, otr. op 02-07-1852 met **Francina van den Burg**, schoonmaakster, 27 jaar.
2. **Casper Jacobus Stoute**, sigarenmaker, 26 jaar, otr. op 16-09-1853 met **Frederica de Roos**, 31 jaar.

Zonen van Gerrit Stouten en Francina van den Burg

1. **Frans Stouten**, boekdrukker, 25 jaar otr. op 16-11-1882 met **Jannetje van der Heijden**, 29 jaar.

Dit boek bevat citaten en achtergrondinformatie uit de volgende publicaties.

- a. *The Cloyes-Dagwell Genealogy*, Obetz. (circa 1960). Dit is waarschijnlijk een eigen uitgave, ongenummerd. (Public Library Colchester, Engeland.)
- b. *Stof uit het Leidse verleden. Zeven eeuwen textielnijverheid*. Onder redactie van J.K.S. Moes en B.M.A. de Vries, Uitgeverij Matrijs, ISBN 90 5345 005 x, 1991, pagina 9 en volgende.
- c. De tekst van "Levenskans in vroeger eeuwen" is grotendeels gebaseerd op: *Gezinsgeschiedenis. Vier eeuwen gezin in Nederland*, onder redactie van prof. dr. G.A. Kooy, Assen, Uitgeverij Van Gorcum, 1985, ISBN 90 2322 1079, pag. 101 Sterfte.
- d. *Hutspot Haring en Wittebrood. Tien eeuwen Leiden, Leienaars en hun ...* (onderwerptitel), Uitgave De Kler-Waanders, 1981/82, 13 delen, ISBN 90 6630 001 9.
- e. *Leidse wevers onder gaslicht, 1850-1915*, A.J. Backer, Uitgave Van Reemst, Amsterdam, 1952, pag. 50, situatie rond 1840.
- f. *De echo van de waarheid. Verhalen uit de achterbuurt door Wout Bodrij*. ISBN 90 9000 4025. Geschiedenis Leiden, verhalen 1900-1939, pag. 13 Interieur van het verleden.
- g. *Gezinsgeschiedenis*, zie bij c., pagina
- h. *De echo van de waarheid*, zie f., pag. 70.
- i. Zie voor dit soort beschrijvingen van gereedschap en stoffen: *Goed garen. Termen en begrippen van de textielnijverheid uit heden en verleden*, Els de Baan, Uitgeverij Goossens, Rijswijk/Stedelijk museum De Lakenhal, Leiden, 1995?, ISBN 90 6551 313 2.
- j. *Gezinsgeschiedenis*, zie c., pag. 48 Weeskinderen (gedeeltelijk aangepast).
- k. Grotendeels gebaseerd op *De Vereenigde Oost-Indische Compagnie*, Els M. Jacobs, Uitgave Te-leac/NOT/Keravisaal Zeist, 1997, ISBN 90 6533 4459.
- l. Genealogische bijdragen Leiden en omstreken, 1989, KW 44 en het vervolg in 1990 KW 63, *Kwartierstaat Van Dijk*, opgesteld door Drs. C.A. Reichardt.
- m. *Armoede en sociale spanning. Sociaal-historische studies over Leiden in de achttiende eeuw*, onder redactie van H.A. Diederiks, D.J. Noordam en H.D. Tjalma, Historische Vereniging Holland, Hollandse Studiën 17, Uitgeverij Verloren, Hilversum, 1985, ISBN 90 7040 318 8, pag. 113.
- n. Historisch tijdschrift Holland 4/5 okt. 1995, *Leiden, stad van vluchtelingen*.
- o. *Cultuur en Maatschappij in Nederland 1500-1850: een historisch-antropologisch perspectief*, red. Peter te Boekhorst, Peter Burke, Willem Frijhoff, Heerlen, Open Universiteit, 1992, pag. 186 en pag. 187 uit hoofdstuk: Prostitutie en de Amsterdamse burgerij,
- p. Gebaseerd op tekst uit Tijdschrift voor geschiedenis 100ste jaargang 3, 1987. Thema: *Immigratie*. Wolters-Noordhoff, 1987, Groningen, ISBN 90 0105 089 1. Over Hugenoten, Vlaamse, Duitse en latere groepen immigranten.
- q. *Gezinsgeschiedenis*, zie c, citaat vanaf pag. 111, uit hoofdstuk 5: Kinderen in het gezin, geschreven door Lily E. Clercx.
- r. Grotendeels gebaseerd op gegevens uit *Gezinsgeschiedenis*, zie c., pag. 109.
- s. *Armoede en sociale spanning*. pag. 57, tabel 3.18.
- t. *Het kopergeld van de Gouden Eeuw*. Deel 1. Het dagelijks brood, A.Th. van Deursen, Assen, Uitgeverij van Gorcum, 1978, ISBN 90 232 1553 2.

Geraadpleegde en aanbevolen literatuur

- *58 Miljoen Nederlanders. Kaleidoskoop van de vaderlandse geschiedenis.* Red. A.F. Manning en M. de Vroede, Uitgeverij Amsterdam Boek BV, Amsterdam, 1981, ISBN 90 2749 459 2. Populair wetenschappelijk boek met losse uitgaven, waarin steeds een ander onderwerp behandeld wordt, voorzien van veel illustraties.
- H.M. van den Heuvel, *De criminele vonnisboeken van Leiden 1533-1811*, Rijnland, tijdschrift voor sociale genealogie en streekgeschiedenis voor Leiden en omstreken, 14-15 (1977-1978).
- *Groenesteeg. Geschiedenis van een Leidse begraafplaats*, I.W.L. Moerman en R.C.J. van Maanen, Uitgeverij Matrijs, 1994, ISBN 90 5345 051 3.
- *Hannekemaaiers en kiepkerels*, Korn. Mulder, Knoop & Niemeijer, Haren, 1973, ISBN 90 6148 256 9.
- *Klinkende munt. Geschiedenis van het geld in de lage landen.* Bert van Beek, e.a., Elsevier, 1985, ISBN 90 1005 650 3. Bevat onder andere een stukje over het noodgeld wat in omgang was tijdens de bezetting van Leiden in 1574.
- *Serie Leids Jaarboekje* Jaarboekje voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Leiden en Omstreken, jaargang 1 t/m ... (1904-...).
- *Met goed fatsoen. De elite in een Hollandse stad. Gouda 1700-1780.* Dr. J.J. de Jong Hollandse Historische Reeks 5. De Bataafse Leeuw, 1985, ISBN 90 6707 095 5.
- *Vlucht naar de vrijheid, de Hugenoten en de Nederlanden*, H. Bots, G.H.M. Posthumus Meijjes, F. Wieringa, Amsterdam, 1985, De Bataafsche Leeuw, ISBN 90 6707 0645. Geschiedenis zeventiende eeuw. Bevat veel informatie over de situatie waarin de Hugenoten leefden voor hun vertrek naar andere landen, de politieke geschiedenis, en de omstandigheden waaronder zij vluchtten.
- *Wie hij zij, man of wijf. Vrouwengeschiedenis en de vroeg-moderne tijd.* Els Kloek. Hilversum, Verloren, 1990, ISBN 90 6550 230 0. Diverse artikelen over Leidse situaties.